

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vybrané psychosociální determinanty ovlivňující
úspěšnost výkonu alternativního trestu

Vypracovala: Renata Stojková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. I. Gillernová, CSc.

duben 2007

Velké poděkování za odborné vedení, podnětné připomínky a ochotnou pomoc bych chtěla vyjádřit vedoucí své diplomové práce PhDr. Iloně Gillernové, CSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně
a výhradně s použitím citované literatury.

V Kolíně, dne 1.4. 2007

.....

OBSAH

Ú V O D	5
1. TREST V PSYCHOLOGICKÝCH A FOREZNÍCH SOUVISLOSTECH	8
1.1. <i>Trest v kontextu sociálního učení</i>	8
1.2. <i>Interiorizace sociálních norem a psychologické důsledky jejich překročení</i>	11
1.3. <i>Forezní aspekty trestu</i>	15
1.3.1. Účinnost trestu	15
1.3.2. Přístupy k trestání	17
1.3.2.1. Retributivní přístup	17
1.3.2.2. Restorativní přístup	19
2. ALTERNATIVNÍ TRESTY	22
2.1. <i>Úloha Probační a mediační služby</i>	22
2.2. <i>Trest obecně prospěšných prací</i>	23
2.2.1. Uvažované příčiny nízké účinnosti trestu obecně prospěšných prací.....	25
2.2.2. Pracovní motivace jako předpoklad pro výkon trestu obecně prospěšných prací	28
2.3. <i>Podmíněné odsouzení</i>	33
2.3.1. Probační dohled	33
2.4. <i>Podmíněné propuštění</i>	35
2.5. <i>Další alternativy k trestu odnětí svobody</i>	35
3. PREDIKCE NÁPRAVY	36
3.1. <i>Přehled rizikových faktorů</i>	36
3.2. <i>Sebepojetí</i>	39
3.3. <i>Postoj k trestnému činu a postoj k uloženému trestu</i>	43
3.4. <i>Motivace ke změně maladaptivních forem chování</i>	44
4. ALTERNATIVNÍ TRESTY V PRAXI	49
4.1. <i>Vybrané charakteristiky klientů střediska Probační a mediační služby Kolín</i>	49
4.2. <i>Cíle a úkoly výzkumného sledování vybraných klientů</i>	54
4.3. <i>Výběr klientů pro kazuistické sledování</i>	55
4.4. <i>Použité metody sběru a zpracování dat</i>	56
4.5. <i>Postup a realizace výzkumného sledování</i>	60
4.6. <i>Kazuistiky</i>	61
Kazuistika č. 1	63
Kazuistika č. 2.....	70
Kazuistika č. 3.....	76
Kazuistika č. 4.....	82
Kazuistika č. 5.....	89
Kazuistika č. 6.....	96
4.7. <i>Vyhodnocení, výsledky a jejich interpretace</i>	104
Z Á V Ě R	112
LITERATURA	115
RESUMÉ	119
ABSTRACT.....	121

Ú V O D

K tématu diplomové práce mě přivedla osobní profesní zkušenost v oblasti penitenciární psychologie. Od vzniku Probační a mediační služby ČR v roce 2001 pracuji jako probační pracovník. Mou profesní náplní je mimo jiné práce s pachateli trestných činů, kteří byli odsouzeni k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací.

Prvotní euforii a nadšení, kdy ukládání alternativních trestů snížilo počet odsouzených ve věznicích, vystřídalo jisté vystřízlivění a potřeba ohlédnutí za dosavadní praxí a zhodnocení přínosu alternativních trestů. Zkušenosti ukazují, že nemalá část takto odsouzených pachatelů se ve věznici nakonec přesto ocitne, pouze s časovým odstupem. To je důvod, proč jsem se rozhodla zabývat se v diplomové práci možnými příčinami nízké účinnosti alternativních trestů.

Jedná se o hraniční, mezioborovou práci, která svým tématem stojí na pomezí psychologie, sociální práce a práva, proto zahrnuje nutné informace i z nepsychologických oborů. V úvodu diplomové práce objasňujeme základní psychologické principy trestu jako jednoho z prostředků výchovného působení, přičemž se věnujeme vývoji morálních hodnot, vzniku pocitu viny při překročení těchto hodnot a obranným mechanismům, které se pro zachování pozitivního sebeobrazu aktivují.

V další kapitole již uvádíme trest do forezních souvislostí, upozorňujeme na kritéria účinnosti trestu. Podrobněji vysvětlujeme rozdíly trestající a obnovující justice, kdy shrnujeme pozitiva i rizika obou přístupů. Odborná práce s pachateli trestných činů předpokládá dobrou orientaci také v trestně právní oblasti. Vymezujeme proto legislativní rámec pro aplikaci alternativních trestů a objasňujeme úlohu

Probační a mediační služby při zajišťování jejich realizace. Podáváme přehled všech alternativních trestů, přičemž se detailněji zaměřuje na trest obecně prospěšných prací. Snažíme se postihnout možné příčiny jeho nízké účinnosti, které vyplývají z legislativní praxe. Věnujeme se také pracovní motivaci odsouzených a jejich pracovní minulosti, která při výkonu trestu OPP hraje důležitou roli.

V následující kapitole se zabýváme vybranými charakteristikami, které jsou pokládány za základní prediktory nápravy pachatele (Netík, 1994). Tato kritéria jsme užili analogicky pro posouzení úspěšnosti výkonu alternativního trestu, ačkoli jsme si vědomi toho, že se nejedná o totožný parametr. Jsou jimi: 1) sebepojetí, 2) postoj k trestnému činu a k uloženému trestu a 3) motivace ke změně.

V empirické části nejprve seznamujeme čtenáře s vybranými charakteristikami klientů střediska PMS Kolín, které dáváme do souvislostí s úspěšností výkonu trestu obecně prospěšných prací. Po vyjasnění použitých metodologických postupů, kterých jsme užili pro výběr klientů, sběr a zpracování dat již následuje vlastní kazuistická studie. Prostřednictvím šesti kazistik se snažíme o analýzu psychosociálních a osobnostních charakteristik pachatelů trestných činů, kteří byli odsouzeni k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací. Porovnáváme charakteristiky třech odsouzených, kteří výkon alternativního trestu úspěšně zvládli, s třemi pachateli, kterým byl pro porušení některé z uložených podmínek alternativní trest přeměněn v trest odnětí svobody.

Diplomová práce si klade za cíl identifikovat a popsat některé psychosociální determinanty, které mají vliv na úspěšný resp. neúspěšný výkon alternativního trestu. Odkrytím těchto charakteristik bychom chtěli přispět k tomu, aby alternativní

trest byl ukládán efektivněji a adresně právě pachatelům, kteří mají alespoň minimální předpoklady pro jeho úspěšný výkon. Zajištění účinnosti ukládaných trestů je totiž důležité nejen pro samotné odsouzené, ale také pro veřejnost, která velmi kriticky pohlíží na veřejné prostředky, jež jsou vynakládány na snižování kriminality a „péči“ o pachatele trestných činů. Společnost právem požaduje, aby tyto finanční prostředky byly vynaloženy efektivním způsobem a vedly k požadované resocializaci pachatelů, odškodnění a satisfakci obětí trestných činů.

1. Trest v psychologických a forenzních souvislostech

1.1. Trest v kontextu sociálního učení

Důležitost rané výchovy dítěte a sociálního učení je obecně uznávána jako nejmocnější formativní vliv v individuálním vývoji jedince. Pro vyvíjející se dítě je velmi významná kvalita a nepřetržitost péče, kterou mu rodiče poskytují, jejich vlastnosti a styl výchovného vedení. Základními prostředky výchovného působení jsou odměna a trest. Trest blokuje nežádoucí chování, odměna posiluje žádoucí. Odměny a tresty by měly vést k postupnému přechodu od přirozeného dětského egoismu k základům prosociálního jednání, k vývoji sebekontroly a volní regulaci chování.

Dítě se v procesu socializace prostřednictvím sociálního učení, užitých odměn a trestů, učí, které způsoby chování jsou žádoucí a naopak, jakému chování je třeba se vyhnout. Sociální učení (Bandura, 1965) se realizuje jak na základě klasického podmiňování (učení se signálům), tak operantního podmiňování (učení se důsledkům vlastního chování). Člověk se učí apetencím (dosahování odměn) a averzím (vyhýbání se trestům) z důsledků vlastního chování i ze signálů těchto odměn a trestů. To popisuje tzv. zákon efektu formulovaný E.L. Thorndikem již v roce 1911 (in Nakonečný, 1995): 1) reakce asociované s odměnami mají tendenci se v téže a podobných situacích opakovat, takové reakce se upevňují, 2) reakce asociované s tresty mají tendenci se v téže a podobných situacích neopakovat, takové reakce se utlumují.

Člověk se učí také pozorováním důsledků cizího jednání (zástupné zpevnování). Pozorováním chování druhých lidí se učí dosahovat určitých odměn, pokud po nich sám touží, a vyhýbat se trestům, pokud se jich sám obává (observační učení). Zvláštním

případem observačního učení je tzv. odtlumení, kdy se člověk může zbavit určitých zábran, např. v agresivním chování, pokud u jiných lidí pozoruje, že jejich chování, pro které má vytvořené zábrany, nevedlo k trestu.

Vzhledem k zaměření naší práce se dále budeme podrobněji zabývat psychologickými účinky trestu. Trest by měl směřovat k poznání viny, odpuštění, usmíření a nápravě. Cílem trestu nemá být pouhé odsouzení viníka, trest má také ukázat, jak je možno chybnou situaci změnit. Nejúčinnější bývá podporovat žádoucí chování odměnou (pozitivním zpevněním) nebo chyběním trestu (negativním zpevněním). Nežádoucí chování lze tlumit trestem, ale také frustrujícím chyběním odměny. Efekt odměn a trestů se zvyšuje, jsou-li konkretizovány důvody jejich udělení. Člověk modifikuje své chování pod vlivem instrukcí, které dostává (verbální vedení).

Změnu chování podporují více odměny než tresty, protože trestání vyvolává mnohdy nežádoucí důsledky:

- trestání může potlačovat nežádoucí reakci trestaného jen v přítomnosti trestajícího,
- problematické jsou určité druhy trestání, např. tělesné tresty nebo jiné tresty ponižující trestaného, které mohou vést k destrukci jeho sebehodnocení s nežádoucími důsledky. Zasáhne-li trest lidskou důstojnost, nevyvolává nápravu, ale zatvrzelost, vzdor, nedůvěru, stažení se do sebe,...
- každý trest vyvolává v člověku negativní emoční reakci, která se liší v závislosti na osobnosti trestaného i na druhu a trvání trestu. Tato reakce se může generalizovat daleko za potrestanou reakci, resp. za situaci, v níž byl trest použit, může dojít k paradoxnímu zpevnění trestaného chování.

Pro pochopení účinku trestu se pokusíme přiblížit výše zmíněné emoční prožívání trestaného. Trest podle Mádrové (1998) vyvolává:

- nejistotu, neklid, dezorganizaci chování,
- snižuje sebevědomí, motivaci, pozornost,
- stupňuje konflikt, vyvolává opozici, vzdor, pocity méněcennosti, únavu, kapitulaci
- provokuje agresivitu, podněcuje vztek a touhu po odplatě
- vyvolává úzkost i psychosomatické projevy
- snižuje spolupráci a porozumění.

Člověk není závislý jen na vnějších odměnách a trestech. Sociální odměny a tresty mají také symbolickou povahu, kterou získávají svým vztahem k sebehodnocení jedince. Odměny hodnotu já posilují (evalvace ega), tresty ji ohrožují (devalvace ega). Jedná se o tzv. ego-vztažné učení (Nakonečný, 1998), kdy má jedinec tendenci vytvářet situace, které zvyšují jeho sociální hodnotu, a které zabraňují jejímu snížení. Interiorizací sociálních norem postupně získává schopnost sebezpevnování (sebeodměňování a sebetrestání). To znamená, že chování není utvářeno a kontrolováno jen vnějšími podněty, ale také morálním vztahem k těmto podnětům, tedy tím, co bychom mohli nazvat svědomím. Výběr prostředků, které jedinec volí k dosažení cíle, ovlivňuje i stupeň morální vyspělosti. Některé prostředky jedinec nepoužije, přestože mohou být spolehlivě účinné, protože je zavrhuje jako nemorální (např. podvod, lež). Někdy člověk naopak jedná i bez ohledu na možné negativní důsledky, vystavuje se např. trestnímu postihu.

1.2. Interiorizace sociálních norem a psychologické důsledky jejich překročení

V procesu socializace si jedinec na základě identifikace s morálními zásadami, které mu prezentují rodiče, osvojuje sociální normy. Sociální normy vznikly jako regulativy sociálního chování a jejich účelem je především chránit zájmy sociálních celků. Nejsou tedy vždy v souladu s potřebami a přáním jednotlivce. Teorie sociální kontroly vysvětlující kriminalitu (Hirchi, 1969) (in Russel, 2005), dokonce předpokládá, že potřeby či přání jedince na jedné straně a společnosti na straně druhé, jsou v zásadním rozporu. Pokud jedince necháme, aby si dělali, co chtějí, budou při sledování vlastních cílů jednat bez ohledu na ostatní. Zákony byly vytvořeny proto, aby jim v tom zabránily a aby jedince donutily chovat se k sobě navzájem zodpovědně. Dodržování sociálních norem vyžaduje jistou míru altruismu, obětavosti v zájmu celku, ohleduplnosti a empatie.

Přijetím sociálních norem se vytváří osobní morálka, jejímž důležitým aspektem je svědomí. Každý si tak pod vlivem sociálních vzorů vytváří svou osobní morálku, která však nemusí nutně být společensky žádoucí. Ochota k přijetí sociálních norem je dána vztahem jedince ke společenským hodnotám a přesvědčením o správnosti a oprávněnosti jejich vymáhání.

Specifické typy protispolečenských postojů a hodnot je velmi obtížné změnit. Pokusíme se postoje tohoto typu zasadit do teoretického rámce, který nabízí kognitivní přístup k vývoji morálních hodnot amerického psychologa Lawrence Kohlberga (in Nakonečný, 1998). Kohlberg (1970) vycházel z Piagetových názorů na vývoj morálního uvažování dětí. Z rozsáhlého zkoumání reakcí dětí na etické problémy, které jim byly předloženy, vyvodil

závěr, že morální růst lze chápat jako postupné procházení třemi úrovněmi, od prekonvenční přes konvenční k postkonvenční. Každou z nich Kohlberg dále rozdělil na dvě, rozlišuje tedy následujících šest stádií:

1) **Prekonvenční úroveň**

- *orientace na trest a poslušnost*: o tom, co je správné nebo špatné rozhoduje to, jaké chování je trestáno; jednání je vedeno snahou vyhnout se trestu.
- *instrumentálně-hedonistická orientace*: správnost či nesprávnost se řídí tím, co člověk chce, o jaké odměny usiluje, a co je ochoten nabídnout výměnou.

2) **Konvenční úroveň**

- *orientace na interpersonální soulad („hodný chlapec/děvče“)*: správnost je posuzována podle toho, co potěší druhé, podle vyhovění stereotypům dobrého chování, a podle toho, co je společensky schvalováno.
- *orientace na „právo a pořádek“*: o správnosti rozhodují pojmy jako povinnost, respekt vůči autoritě a bezpodmínečné akceptování zákonů

3) **Postkonvenční úroveň**

- *orientace na společenskou smlouvu/zákony*: o správnosti rozhoduje to, co bylo demokraticky odsouhlaseno, i když jednotlivci mohou mít své vlastní hodnoty, zákony jsou tvořeny a mohou být měněny diskusí a dohodou, práva jednotlivce mohou někdy převážit nad zákony.
- *orientace na univerzální etické principy*: o morálnosti rozhoduje vnitřní svědomí a zásady, které se rozvinuly individuálním myšlením spíše než danými

zákony. Základní morální principy jsou abstraktní a univerzální jedině jejich prostřednictvím může každý člověk přebírat odpovědnost za své jednání.

Lidé se navzájem liší jednak tím, jak rychle těmito stadii postupují, jednak nejvyšším stadiem, kterého dosáhnou. Malé děti v porovnání s adolescenty a dospělými prokazují značnou egocentričnost. V průběhu svého vývoje se dítě stává méně egocentrické a rozvíjí se u něj schopnost vidět situace z jiného než jen ze svého vlastního hlediska. Vývoj této schopnosti jde souběžně se stadii morálního vývoje; zralejší stadia morálky odpovídají nižšímu egocentrismu a větší schopnosti uznávat jiný úhel pohledu.

Porušení morálních norem, s nimiž se člověk ztotožnil, vyvolá pocit viny. Identifikace s normami je důležitá, neboť člověk některé normy nemusí uznávat jako pro sebe závazné, jejich porušováním se tedy ve svém vidění světa neprohřešuje a pocit viny se nedostaví. „Pocit viny nevychází z objektivního vztahu k normám společnosti, nýbrž ze subjektivně internalizovaných hodnot.“ (Nakonečný, 2000, s. 267). U hluboce zvnitřněné normy pocituje člověk při chování v souladu s ní uspokojení, zvýšené sebeocenění a pozitivní emoce, zatímco při chování v rozporu s normou zažívá negativní sebehodnocení, sebeobviňování a nepříjemné emoce. U těch lidí, u kterých není norma zvnitřněna do podoby morální zásady, není její nedodržení spojeno s negativními prožitky a pocitem viny.

Podle D. P. Ausubela (1955) (in Nakonečný, 2000) jsou pro vývoj pocitu viny podstatné následující podmínky: 1. akceptování morálních hodnot, 2. internalizace citu morální povinnosti držet se těchto hodnot a 3. dostačující schopnost

sebekritiky, umožňující uvědomit si rozdíly mezi skutečným chováním a internalizovanými hodnotami.

Identifikace s morálními normami se stává přirozenou složkou autoregulace osobnosti, má motivující vliv. Projevuje se hlasem svědomí a funguje jako tzv. vnitřní odměňování a trestání nezávisle na očekávání vnějších odměn a trestů. Člověk tedy jedná podle internalizovaných norem i v situacích, kdy není hlídán a v nichž se neuplatňují vnější sankce. Tím se snaží vyhnout sebetrestajícímu pocitu provinění a narušení pozitivního sebeobrazu.

Pocit viny vzniká z vědomí viny, je doprovázen lítostí, zahrnuje výčitky svědomí, lítost z provinění a stud ze sebe sama. Tyto negativní emoce vedou jedince ke snaze zbavit se nepříjemného pocitu a touze obnovit vnitřní integritu osobnosti. Pocit viny vede člověka k nápravě křivdy, přiznání se, odškodnění a hledání odpuštění. Proto někdy člověk přijímá trest s úlevou jako očišťující pro sebe sama. Kromě potrestání (či sebetrestání) fungují i jiné mechanismy, které pocit viny zmírňují. Vystupují formou „omluv“ umožňujících zachovat si pozitivní sebeobraz a usnadňují i opakované chování v rozporu se sociálními i právními normami. Mezi ně patří (Netík, 1994):

- *ideologizace viny* (porušení norem ve „vyšším zájmu“, z pocitu privilegovanosti, např. rasisticky motivované trestné činy)
- *svalování viny* na druhého (na rodinné příslušníky, na partu, na společnost apod.), na okolnosti (např. neuspořádané rodinné poměry), na věci (alkohol), někdy i na oběť
- *racionalizace* (falešné zdůvodnění, ospravedlnění obecně nepřijatelného činu prostřednictvím přiměřenějších motivů)

- *izolace*, tj. oddělení reálně popisovaného nežádoucího chování od odpovídajících, často neúnosných, emocí)
- *vytěsnění* traumatizujících prožitků spojených s porušením norem mimo vědomí
- *odčinění* nepřijatelného činu činem jiným, morálně žádoucím, který má zrušit amorální účinky předchozího činu (jakési vykoupení se).

1.3. Forenzní aspekty trestu

Trestně právní sankce za porušení právních norem jsou přirozenou reakcí společnosti, která se jejich prostřednictvím brání proti narušování společenského řádu. K formování a přijímání takových právních norem, které povedou k ochraně společnosti a současně poskytnou pachatelům možnost zařadit se zpět do společnosti, přispívají poznatky z oblasti penitenciární a sociální psychologie, penologie, kriminologie, sociologie. Právo by bez kvalifikovaných poznatků těchto oborů nemohlo dobře plnit svou funkci. Smyslem multidisciplinárního přístupu je využití poznatků o psychologických důsledcích trestu a o účincích působení vězeňského systému na pachatele k formulování obsahu a formy trestu tak, aby byl vytvořen efektivní systém sankcí, který by vedl k resocializaci a nápravě pachatele i ochraně společnosti.

1.3.1. Účinnost trestu

Významné poznatky pro užívání odměn a trestů poskytla teorie učení. Některé z nich zde uvádíme (Netík, 1994):

Má-li být trest účinný a vyvolat žádoucí změnu chování, musí být individualizován. V praxi to znamená, že při ukládání

trestů je účelné vycházet ze základní motivace kriminálního chování, ale také z hierarchie hodnot konkrétního pachatele. Je-li tedy pachatel orientován především na majetek a jeho kriminální chování je motivováno snahou majetek získat, potom uložení trestu spojeného s ohrožením majetku pachatele, bude představovat pravděpodobně účinnější sankci než ztráta jiné hodnoty, např. svobody. Podle Černíkové (1996) je individualizace zvláště nutná u kriminálních recidivistů, neboť ti se v průběhu své trestné minulosti s tresty seznámili v plné šíři a přivykli jim. Tím se stali proti represivním prostředkům postupně imunní. Požadavek na individualizaci trestu ovšem předpokládá zákonem stanovenou dostatečně bohatou paletu sankcí.

Sankce, má-li být účinná, musí následovat bezprostředně po spáchání deliktu, jinak je přerušena vazba příčiny a následku a dochází k nedostatečnému učení. Z hlediska kriminálního chování může v době mezi deliktem, zadržením a potrestáním (alespoň výrokem o sankci) dojít k řadě zpevnění/posílení nežádoucího chování např. ze strany přátel, rodiny apod. Kromě toho se zvětšuje tendence k racionalizaci činu, jeho omlouvání a vytěšnění pocitu viny.

Trest, aby byl účinný, by měl být doprovázen odměnou, která se vztahuje k žádoucímu chování, protože samotný trest nemá vliv na změnu cíle a mění pouze cesty vedoucí k týmž chybným cílům.

Předpokladem účinnosti trestu je také jeho humánnost, která ale není na úkor jeho efektivity. Trest musí znamenat určitou újmu, aby pachateli ukázal, jaké normy společnost uznává a jaké důsledky má jejich nerespektování. Trest by v pachateli měl podpořit přijetí vlastní viny a probudit snahu dostat se zpět do společnosti. Neúčinný trest je ve svém

důsledku nehumánní vůči pachateli, kterého vystavuje nebezpečí další represe, ale také vůči společnosti, která není před recidivou chráněna.

Zabýváme-li se účinností trestu, zůstává otázkou stanovení minimální délky trestu, za kterou je možno dosáhnout jeho účelu. Je zřejmé, že neexistuje přímá úměra mezi přísností a délkou trestu a kriminalitou či recidivou. „Faktorem působícím a regulujícím kriminální chování je mnohem více neodvratitelnost trestu a v neposlední řadě i efektivita jeho výkonu.“ (Mezník 1995, s.7) Neméně podstatný je samotný způsob výkonu trestu a prostředky, jimiž se v jeho průběhu na pachatele působí. Proto je třeba hledat a uplatňovat programy, jež napomáhají diferenciovanému a individualizovanému zacházení s odsouzenými.

1.3.2. Přístupy k trestání

Společnost v minulosti vyzkoušela mnoho způsobů, jak se bránit před zločiny: od fyzických trestů, včetně trestu smrti, izolace pachatelů trestných činů, odstrašení hrozbou vysokých trestních sankcí, přes psychoterapeutické působení a resocializační programy zacházení s odsouzenými, až po systémy preventivních opatření. Z výčtu trestních sankcí jsou patrné dva trendy: trestající (represivní, retributivní) a nápravný (pomáhající, restorativní). Dále se pokusíme shrnout klady i zápory obou přístupů.

1.3.2.1. Retributivní přístup

V retributivním pojetí je smysl trestu chápán jako odplata společnosti za spáchaný zločin. Stát, respektive jeho zájem na ochraně společnosti, vystupuje jako primární oběť trestného

činu. Řešení deliktu se odehrává v rovině pachatel X stát, bez očekávání aktivní účasti jak ze strany pachatele, tak poškozeného. Důraz je kladen na samotné potrestání, přičemž odstranění následků trestného činu, náhrada škody či projev lítosti jsou až sekundární. Osobu pachatele po odsouzení provází stigmatizace, odsudek za chování v minulosti.

Objektivní poznatky z praxe ukazují, že přístup orientovaný na prostou represii nevede ke snížení kriminality, navíc s sebou nese řadu negativních následků jak pro pachatele, tak pro společnost. Přesto je dodnes řešení kriminality, zejména laickou veřejností, spojováno především s trestem odnětí svobody. Izolace pachatelů ve věznicích sice splňuje požadavek na ochranu společnosti, ale nepředstavuje žádoucí řešení pro budoucnost. Potvrdilo se, že uvěznění se stává významným kriminogenním činitelem.

Již samotný život ve specifických podmínkách vězení, které se výrazně odlišují od reálného života, znamená relativně vážnou překážkou reintegrace odsouzeného do společnosti. Úspěšné „přežití“ tradičního výkonu trestu odnětí svobody předpokládá adaptaci na život vězeňské subkultury, akceptaci subkulturních pravidel, značně odlišných od obecně platných norem, osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších, vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivních forem chování potřebných k životu mimo vězení. Takto adaptovaný jedinec má po delším uvěznění pesimističtější prognózu vedení řádného života, tzn. vyšší pravděpodobnost recidivy. Adaptace na život ve vězeňských podmínkách se nazývá prizonizací a má dvě složky: institucionalizaci a ideologizaci. (Netík, 1994)

Institucionalizace označuje adaptaci na vysoce organizovaný vězeňský život, spojenou se ztrátou aktivity a iniciativy. Ideologizace představuje akceptaci subkulturních

norem a pravidel, přijetí subkulturního systému racionalizací a osvojení si specifického jazyka (kriminálního argotu). Je projevem identifikace s kriminální subkulturou. Prizonizace je proces, který podstatně snižuje až anuluje pravděpodobnost reintegrace odsouzeného do společnosti po propuštění z výkonu trestu. Propuštěný se setkává s řadou problémů, které se v průběhu výkonu "odnaučil" sám řešit. Většinou se musí vypořádat se ztrátou zaměstnání, často i s rozpadem prokreační rodiny (ztráta partnera/ky, dětí) a oslabením dalších významných sociálních vazeb (úbytek či ztráta přátel). Společnost je navíc nucena vynakládat mnoho úsilí, aby mu tyto problémy pomohla překonat, což vyžaduje další personální a finanční zdroje. (Matoušek, 1998)

1.3.2.2. Restorativní přístup

Protože represivní ladění trestní politiky nevedlo ke snížení kriminality a nápravě pachatelů trestných činů, začaly demokratické státy v druhé polovině minulého století hledat nové způsoby zacházení s odsouzenými, které by kriminalitu řešily efektivnějším způsobem a které by výše uvedené negativní dopady minimalizovaly. Výsledkem byla koncepce tzv. restorativní (nápravné, pomáhající) justice, kdy bylo zaměření na represii vystřídáno snahou o nápravu pachatele, jeho reintegraci do společnosti a psychosociální intervenci s důrazem na humanistický přístup.

Restorativní justice (Zehr, 2002) pohlíží na trestný čin jako na mezilidský konflikt, kdy na jedné straně stojí pachatel a na druhé poškozený. Usiluje se o obnovu vztahů, které byly narušeny trestným činem. Poškozenému i pachateli se nabízí aktivní účast na řešení konfliktu. Důraz je kladen na projev

lítosti, pokání a odčinění újmy ze strany pachatele a případného odpuštění ze strany poškozeného. Pozornost od činů v minulosti se přesouvá k zaměření se na změnu života do budoucnosti.

Naděje v tomto smyslu byla upřena především na využití psychologických přístupů a psychoterapeutických prostředků v práci s odsouzenými, které však navzdory velkému zapálení vězeňských psychologů nepřinesly očekávané výsledky. V nápravě pachatelů nedošlo k významné změně (měřeno výskytem recidivy již trestaných pachatelů). Neúspěšnost působení psychoterapeutickými prostředky lze vysvětlit tím, že pachatelé trestných činů se diametrálně liší od klientely, které je psychoterapie určena. Odsouzení narozdíl od klientů psychoterapie nevyhledávají aktivně a dobrovolně odbornou psychoterapeutickou pomoc, nejsou zpravidla motivováni k dosažení pozitivní změny. Pro potřeby práce s pachateli trestných činů nelze tedy mechanicky převést běžné psychoterapeutické přístupy, ale je nutná jejich modifikace na základě znalosti psychologických charakteristik pachatelů určitého druhu trestné činnosti.

Podle Čírtkové (1998) je pro nápravu odsouzeného rozhodující jeho osobnost, méně již samotné výchovné působení v průběhu trestu. Humanizace podmínek výkonu trestu odnětí svobody působí příznivě především na ty pachatele, kteří prožívali pocity viny a potrestání vnímali jako přirozený důsledek svého konání. Tyto postoje jsou typické například pro pachatele nedbalostních trestných činů, nebo u lidí, u nichž představuje trestný čin situaci silně podmíněnou, či jde o víceméně náhodnou epizodu, nikoli však programový skutek spáchaný po chladné kalkulaci a bez lítosti nad způsobenými následky.

V současné době je ve vyspělých zemích pro práci s pachateli trestných činů preferován kognitivně behaviorální přístup. Zároveň existuje výrazná tendence upřednostňovat u méně závažných trestných činů před trestem odnětí svobody uložení alternativních sankcí, či užití alternativních procesních postupů, které mají oproti trestu odnětí svobody méně negativních vedlejších účinků. Pro odsouzeného takový trest znamená podstatně nižší stigmatizaci. Po osvědčení nemá odsouzený záznam v rejstříku trestů a jeho možnost pracovního uplatnění tím není znesnadněna. Není vytržen z více či méně fungujícího sociálního, rodinného a pracovního zázemí, které by po návratu z vězení s obtížemi znovu obnovoval. Naopak v průběhu trestu (během zkušební doby) je v součinnosti s probačním pracovníkem, který ho motivuje k vedení života bez dalšího konfliktu se zákonem, nabízí mu psychosociální pomoc a podporu tam, kde to klient potřebuje. Intervence probačního pracovníka jsou zaměřené na zmapování klientových představ a plánů do budoucnosti, zjišťuje silné stránky a posuzuje rizika dalšího bezproblémového vývoje. Cílem korektivního působení je „podpořit dozrání osobnosti projevující se seberegulací založenou na samostatném a odpovědném rozhodování a akceptaci jeho následků.“ (Netík, 1994, s. 30)

2. Alternativní tresty

2.1. Úloha Probační a mediační služby

Vstupem České republiky do Evropské unie se i trestní zákonodárství postupně přizpůsobuje evropským požadavkům. K reformě trestního práva v druhé polovině 90. let přispělo zakotvení institutu narovnání a podmíněného zastavení trestního stíhání a rozšíření škály trestů, nespojených s trestem odnětí svobody. Soudy v České republice z možných alternativ k trestu odnětí svobody nejčastěji využívají uložení podmíněného odsouzení a podmíněného propuštění (obojí za případného uložení probačního dohledu) a uložení trestu obecně prospěšných prací. Jejich realizaci od 1.1.2001 zajišťují střediska Probační a mediační služby (dále již jen PMS), zřízená zákonem č. 257/2000.

Činnost PMS je založena na principu restorativní justice (kap. 1.2.2.2.). Z toho vyplývají její cíle a poslání, jsou jimi (Doubravová, 2001):

- Integrace pachatele - PMS usiluje o začlenění obviněného resp. pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Směřuje k obnovení respektu obviněného k právním normám, jeho uplatnění a seberealizaci ve společnosti.
- Participace poškozeného - PMS se snaží o zapojení poškozeného do procesu odškodnění a obnovení jeho pocitu bezpečí a důvěry ve spravedlnost.
- Ochrana společnosti - PMS přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních vztahů v rámci trestního řízení a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.

Zásadami práce probačních pracovníků je respekt ke klientovi, včasnost intervence, kontinuita v práci s klientem,

vyvážený postoj a součinnost s dalšími organizacemi. Probační pracovník při práci s klienty využívá techniky aktivního naslouchání, konstruktivní dotazování, reflektování, efektivní vyjednávání, motivačního rozhovoru a nácviku sociálních dovedností (Matoušek, 1998). Cílem je pomoci klientovi, aby si osvojil účinné způsoby řešení problémů a zvládl náročné situace spojené se znovačleněním do společnosti, např. při ztrátě zaměstnání, rozpadu partnerského vztahu apod. Nejedná se zde o klasické psychoterapeutické působení, které se vzhledem k nedostatečné motivaci odsouzených a nedobrovolnosti spolupráce s probačním pracovníkem, ukázalo jako neúčinné (kap. 1.2.2.2).

V části případů skutečně iniciativa a snaha o spolupráci s probačním pracovníkem vychází ze strany obviněného či odsouzeného. V takovém případě je dobrovolný vstup do penitenciární či postpenitenciární péče nadějným začátkem klientovy motivace k pozitivní změně. Dobrovolný vstup do spolupráce¹ s probačním pracovníkem však nesplňuje vyslovení účelového souhlasu s intervencí ze strany PMS, kdy odsouzený nevolí tuto možnost z vnitřního přesvědčení, ale jako vyhnutí se, nebo oddálení trestu odnětí svobody. Jeho souhlas potom nevypovídá o jeho skutečné snaze o změnu a přiznání potřeby pomoci při uskutečňování této změny.

2.2. Trest obecně prospěšných prací

Trest obecně prospěšných prací (dále jen OPP) lze uložit za trestný čin, za který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje 5 let a vzhledem

¹ u přípravy podkladů pro rozhodnutí soudu v přípravném řízení, u podmíněného propuštění s dohledem, či vyjádření souhlasného stanoviska s uložením trestu obecně prospěšných prací.

k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele lze mít důvodně za to, že výkonem tohoto trestu bude dosaženo účelu trestu stejně, jako kdyby na pachateli byl vykonán trest odnětí svobody. Trest OPP lze uložit ve výměře od 50 do 400 hodin. Odsouzený je povinen trest odpracovat do jednoho roku od jeho nařízení a to osobně, bezplatně a ve svém volném čase. Pokud odsouzený trest zaviněně v roční lhůtě nevykoná, nebo se dopustí dalšího trestného činu, je mu trest OPP přeměněn v trest odnětí svobody a to za každé dvě neodpracované hodiny jeden den vězení.

Výchovným prostředkem trestu OPP je vykonání konkrétního pracovního úkolu. Práce má význam v rozvoji manuálních dovedností, vytrvalosti, vytvoření pracovních návyků, internalizace společenských norem a uznáním, že práce je jediným legitimním a akceptovatelným zdrojem příjmu. Vytvoření pracovních návyků, vědomí povinnosti a odpovědnosti za sebe sama je důležitou součástí úspěšné resocializace (Čepelák, 1982). Trest OPP by tedy kromě své punitivní funkce, měl přispět k začlenění pachatele do společnosti a k jeho pracovní adaptaci, získání či obnovení pracovních návyků, případně odčinění škody, kterou svým činem způsobil. Během roční lhůty je proto odsouzený v kontaktu s probačním pracovníkem, kdy probíhá individuálně zaměřená intervence podle aktuálních potřeb klienta. Úkolem probačního pracovníka je zajistit pro klienta vhodné pracovní místo s přihlédnutím k jeho schopnostem, dovednostem, pracovním zkušenostem, zájmům, zdravotnímu stavu i místu bydliště.

Výkon trestu obecně prospěšných prací nemá plnit funkci veřejného pranýře, kdy by byly ukládány záměrně podřadné nekvalifikované práce s cílem snížit důstojnost odsouzeného (práce na skládkách, na veřejných prostranstvích, s viditelným

označením na oblečení). Snahou je maximální využití pracovních předpokladů odsouzeného. Výběr místa a druhu práce závisí na osobní dohodě, odvíjející se od možností konkrétní lokality a ochoty obcí a organizací zajistit výkon trestu.

2.2.1. Uvažované příčiny nízké účinnosti trestu obecně prospěšných prací

Téma diplomové práce vychází z aktuální potřeby analyzovat příčiny nízké účinnosti trestu OPP. V této kapitole se pokusíme analyzovat ty důvody nízké účinnosti, které jsou na straně justice a penitenciární péče.

Soud při rozhodování o druhu a výši trestu zvažuje řadu okolností, zejména týkajících se povahy a závažnosti spáchaného skutku a osoby pachatele. Jednou z příčin nízké efektivity trest OPP může být právě nevhodné uložení alternativního trestu, které pramení z nedostatku informací o osobě pachatele v době rozhodování o druhu a výši trestu, tj. neznalost individuální charakteristiky pachatele, jeho postoje k uloženému trestu a motivace k jeho výkonu. Povinnost zjistit stanovisko pachatele k uložení trestu OPP je přímo uložena zákonem. Smyslem tohoto ustanovení bylo zefektivnit výkon trestu OPP a také z psychologického hlediska se jeví vyjádření souhlasu pachatele s uložení trestu jako samozřejmý předpoklad k jeho úspěšnému vykonání. V praxi je však zjišťování stanoviska pachatele vnímáno ze strany OČTŘ jako formalita, kdy není naplňován smysl legislativního požadavku na zjišťování skutečné míry motivace pachatele k vykonání trestu a obsahuje pouze akcent na ošetření účelného splnění trestu (např. nemožnost vykonání trestu ze zdravotních důvodů). Také samotnými soudci je vyjádření stanoviska pachatele vnímáno

ambivalentně. Neradi připouští možnost být ve své nezávislosti při rozhodování o druhu a výši trestu limitováni samotným pachatelem trestné činnosti. Přitom nevhodně uložený alternativní trest nesplňuje svůj účel a je pouhým oddálením nástupu trestu odnětí svobody, což je přímo v rozporu se smyslem alternativních trestů (Vůjtěch, 1988).

Vhodnému ukládání trestů OPP by mohli napomoci právě probační pracovníci (Rozum, 2005), kteří mohou již v přípravném řízení v rámci své práce s klientem provést kvalifikované předjednání uložení trestu OPP, tj. stručné seznámení klienta s podmínkami uložení trestu OPP, s následným průběhem jeho výkonu a zjištění motivace klienta tento druh trestu vykonat. Se souhlasem klienta může probační pracovník zjišťovat údaje týkající se případných zdravotních omezení, dosažené pracovní kvalifikace, časových možností pro výkon trestu OPP a zahrnout je do probační zprávy před rozhodnutím. Ve zprávě by se měly rovněž objevit informace, týkající se zjištěných potřeb a motivace klienta podrobit se v rámci výkonu alternativního trestu případným přiměřeným povinnostem nebo omezením. Takto zpracované podklady mohou přispět ke kvalitnějšímu rozhodování soudů při ukládání alternativních trestů a tedy k jejich efektivnějšímu výkonu.

Další důvod značného počtu přeměněných trestů OPP může spočívat ve způsobu práce probačního pracovníka, který je z velké části orientován na technicko-organizační zajištění úspěšného výkonu trestu OPP a méně již na odbornou psychosociální práci s odsouzeným, která by směřovala k získání kritického náhledu na trestnou činnost, uvědomění si míry vlastního zavinění a k dlouhodobé změně chování ve smyslu pozitivních životních změn. Tato témata jsou samozřejmá u náplně probačního dohledu v případech podmíněného odsouzení, či

podmíněného propuštění, méně již v případech realizace trestu OPP. Trest OPP jak jej definuje zákon svým vymezením ani takovou dlouhodobou intervencí nepředpokládá, tzn. neukládá odsouzenému zároveň s trestem OPP povinnost spolupracovat v tomto smyslu s probačním pracovníkem. Taková spolupráce přesahuje jak rámec povinností odsouzeného, tak rámec povinností probačního pracovníka. S klientem na zmíněných tématech můžeme pracovat pouze na základě jeho dobrovolnosti a zakázky z jeho strany. Jsme tedy zpět u potřebné vnitřní motivace klienta.

Odsouzení přes průběžné upozorňování a apel ze strany PMS často nechají uplynout značnou část roční lhůty, aniž by výkon trestu započali. Nastupují trest až těsně před uplynutím stanovené lhůty, kdy již není reálné trest v uloženém rozsahu vykonat. Trest začínají vykonávat v době, kdy bezprostředně hrozí nástup do výkonu trestu odnětí svobody, tzn. v době, kdy je nástup jednoho z trestů nevyhnutelný. Důvody častého odkládání nástupu alternativního trestu může objasnit psychický mechanismus, který je vyvolán vnitřním konfliktem mezi dvěma averzivními podněty. Člověk se musí rozhodnout pro jednu ze dvou nepříjemných variant, protože prakticky neexistuje dobré řešení (nastoupit a aktivně vykonat trest obecně prospěšných prací X pasivně vykonat trest odnětí svobody). Takový vnitřní konflikt se projevuje stavem nerozhodnosti, vyčkáváním a vytěsňováním hrozících následků v budoucnosti. Člověk ve stavu konfliktu averze-averze prožívá řadu negativních emocí, které vyvolávají „...fyzické nebo imaginativní uniknutí, agresivitu, ústup, útlum, zkrátka všechno emočně dezorganizované chování“. (Nakonečný, 2000, s. 103) Reakcí na takový konflikt je odsouvání nepříjemného rozhodnutí, neboť čím více se člověk přibližuje k negativnímu rozhodnutí, tím silnější averzi

prožívá, a proto se opět vrací k alternativnímu averzivnímu rozhodnutí. Zde by mohla pomoci bezprostřední reakce soudů na nesplnění povinnosti nástupu trestu OPP do jednoho měsíce od jeho nařízení a hrozby okamžité přeměny trestu v trest odnětí svobody (jak to ostatně úspěšně funguje v řadě okolních států). Toto ustanovení v zákoně sice existuje, ale v praxi se uplatňuje vzhledem k přetíženosti soudů ojediněle a nedůsledně, čímž se zcela protismyslně podporuje tendenci odsouzených k odložení nástupu trestu.

2.2.2. Pracovní motivace jako předpoklad pro výkon trestu obecně prospěšných prací

Výkon trestu obecně prospěšných prací úzce souvisí s předchozí pracovní kariérou a s pracovní motivací obecně. Ačkoli trest OPP má ve svém poslání zakotvenu obnovu či získání pracovních návyků, v neposlední řadě se na poměrně nízkém počtu vykonaných trestů odráží právě jejich absence. Převážnou část delikventní populace, které jsou ukládány alternativní tresty, tvoří dlouhodobě nezaměstnaní, kteří často pocházejí z rodinného a sociálního prostředí, kde je model života bez práce považován za běžnou normu. Práce pro takové odsouzené není přijatelná ani v podobě výkonu trestu, navíc se jedná o práci vykonávanou bez nároku na mzdu.

Pracovní motivaci odsouzených k výkonu trestu ovlivňují především tyto činitelé (Svoboda, 1981):

1. pracovní a profesní vývoj před uložením trestu (hlavní vlivy, které byly rozhodující pro utváření pozitivních a negativních postojů k práci)
2. faktor, označovaný jako penitenciární, charakterizovaný tím, že jedinec pracuje pod dohledem - práce mu

je přidělena podle určitých kritérií, odpovídajících požadavkům trestního zákona a jen v omezené míře zohledňuje schopnosti a dovednosti odsouzeného

3. osobnost odsouzeného

Výraznou charakteristikou delikventní populace je vysoké procento dlouhodobě nezaměstnaných. Psychologické aspekty nezaměstnanosti tak částečně vysvětlují i chování a prožívání pachatelů trestných činů, proto se jimi budeme v této kapitole zabývat podrobněji. Platí i převrácená teze a totiž, že dlouhodobá nezaměstnanost je závažným rizikovým faktorem, který může vyústit v delikventní chování. "Výzkumná šetření prokázala, že při zvýšení nezaměstnanosti o 1% se zvyšuje kriminalita o 5,7%." (Výrost, 2001, s. 102)

Odsouzení tvoří specifickou skupinu nezaměstnaných. Jde o nezaměstnané, kteří jsou z velké části bez kvalifikace, se zvláštním, základním nebo nedokončeným vzděláním, zároveň jsou pro získání zaměstnání znevýhodněni záznamem v rejstříku trestů. Tyto nepříznivé faktory mohou vyústit v rezignaci, bezúčelné trávení volného času a ztrátě motivace pro nalezení či udržení zaměstnání.

Prožívání nezaměstnanosti jako stresujícího a zároveň motivujícího momentu je dáno subjektivním vnímáním hodnoty pracovního uplatnění. Ztráta zaměstnání je pro člověka tím tíživější, čím je více orientován na výkon a společenské uplatnění. Lidé s nízkými ambicemi nezaměstnanost zvládají „lépe“, ale jsou zároveň méně vnitřně poháněni k získání práce. Ztráta zaměstnání pro ně neznamena ztrátu společenské prestiže, možnosti seberealizace a možnosti dosáhnout pracovního úspěchu, protože uspokojení těchto potřeb jim výkon nekvalifikované práce nepřináší.

Možnost zažití úspěchu při výkonu práce je důležitým motivačním prvkem pro udržení zaměstnání. Úspěch v zaměstnání však není v dosahu každého jedince a zvláště problematické je dosažení úspěchu v nekvalifikované činnosti. Lidé s nedostatečnou kvalifikací zastávají málo ohodnocenou, monotónní a fyzicky namáhavou práci, která většinou nenachází společenské ocenění a ani samotnému člověku taková práce nepřináší pocit uspokojení a seberealizace. Neuspokojuje potřebu sebeuplatnění a sebeúcty. Tato součást motivace k nalezení a udržení práce potom chybí. Bakke ve své Greenwichské studii (Výrost, 2001) uvádí, že pro nekvalifikované dělníky byla hlavním uspokojením z práce okamžitá výplata mzdy, zatímco dělníci s kvalifikací nacházeli ve své práci větší uspokojení, které přímo nesouviselo s odměnou za práci. V současné době je však rozdíl mezi výší minimální mzdy a výší sociálních dávek zanedbatelný a neodpovídá vynaložené námaze. Lidé s nízkou kvalifikací při ztrátě zaměstnání nepocítují výrazný pokles životní úrovně, který by je motivoval k opětovnému získání práce. Setrvávání na sociálních dávkách vnímají jako výhodnější. Finanční ohodnocení pro ně není dostatečným motivačním činitelem.

Lidé s nízkým vzděláním jsou většinou odkázáni na sezónní práce, tedy práce s nejistou budoucností. Dočasný výdělek jim neposkytuje spolehlivé finanční zajištění a zůstávají i nadále vystaveni pocitu nejistoty, bez možnosti dlouhodobého plánování do budoucnosti. To podporuje styl života ze dne na den a nehospodárného nakládání nejen se svým časem, ale i s finančními prostředky.

Nekvalifikovaní lidé snadněji přijdou o práci a obtížněji ji znovu naleznou, čímž se vytváří negativní pracovní zkušenosti, které se promítají do pasivního postoje k práci, ovlivňují důvěru ve vlastní schopnosti. V závislosti na

hodnocení ztráty zaměstnání danou osobou se objevují i další negativní emoce. Dostavuje se pocit vydělení z většinové společnosti, pocit izolace, nespokojenost se sebou samým a s vlastním životem, pocit nemožnosti ovlivnit tuto situaci, pocity beznaděje. Člověk zažívá frustrující pocity spojené s neschopností dostatečně finančně zajistit sebe a vlastní rodinu. Přidává se pocit nespravedlnosti ze strany společnosti i konflikty v rodině. Dlouhodobě nezaměstnaní někdy nabývají pocitu, že jsou ovládáni zvnějšku a staví se do role pasivní oběti sociálních tlaků bez možnosti uplatnění vlastní iniciativy. Příčinou vzniku generalizovaného životního postoje se sníženou odpovědností za svůj osud, je neustálý pocit nejistoty, provázený nedostatkem bezpečí a pocitem vnější kontroly (dle Bakke, in Výrost, 2001).

Past dlouhodobé nezaměstnanosti spočívá v tom, že se člověk na tuto situaci postupně adaptuje, upadá do letargie a pasivity a přestává usilovat o změnu. Přizpůsobí se životu bez zaměstnání, ztrácí pracovní návyky, rozpadá se denní režim. Přichází o sociální kontakty s bývalými spolupracovníky a raději vyhledává společnost lidí bez zaměstnání, čímž získává pocit normality života bez práce. Nezaměstnaní se vzájemně utvrzují v pocitu společenské křivdy, dochází k racionalizaci důvodů dlouhodobé nezaměstnanosti. Často nacházejí viníka ve společnosti a jejím zřízení, které jim nedává dostatek šancí a příležitostí k získání a udržení práce. O podobném fenoménu se zmiňují teorie vysvětlující delikventní chování působením delikventních subkultur (Mc Guire, 2000). Podle tohoto pohledu jedinec s určitým druhem problémů, zejména adolescenti, kteří mají problémy ve škole i doma, hledají alternativní zdroje mezilidské přináležitosti, kde si mohou vydobýt určité postavení. Takoví jedinci jsou vystaveni riziku vtažení do

delikventních skupin, kde mohou znovu získat svůj ztracený status a obnovit si sebedůvěru, kde budou „socializováni“ k přijetí kriminogenních norem. To vše může vést k nárůstu dysfunkčního chování (např. zvýšená konzumací alkoholu, užívání drog a samozřejmě i výskyt kriminálního chování).

Problém u nekvalifikovaného jedince pramení z rozporu mezi cíli, kterých by chtěl dosáhnout a mezi objektivně danými možnostmi, které reálně má k jejich dosažení. Nedisponuje dostatečnými schopnostmi, dovednostmi, vytrvalostí a dalšími předpoklady k dosažení těchto cílů prostřednictvím výkonu práce. V osobnostní rovině jde o neochotu investovat do vlastní kvalifikace (někdy naráží na skutečné limity mentálních schopností), nízkou frustrační toleranci, chybějící dovednost zvládat překážky a nezdary, snížený pocit vlastní zodpovědnosti, nedostatečnou sebereflexi, degradovaný vztah k práci, myšlenkovou rigiditu.

Finanční tíseň, frustrace a dlouhodobá nespokojenost sama se sebou a vlastním životem může vyústit do sociálně patologického způsobu chování. Člověk má tendenci uspokojovat své potřeby a naplňovat své cíle jinou cestou, byť v rozporu s právními normami společnosti. Slabší jedinec má menší možnosti, jak dosáhnout průměrného postavení v dané společnosti, což může prožívat jako nespravedlivé a zároveň tím ospravedlňovat své asociální chování. Případné protispolečenské (delikventní) chování se mu může jevit jako omluvitelné nebo oprávněné a získávání finančních prostředků nelegálním způsobem může vnímat jako legitimní ve své situaci, kdy mu společnost ani jinou možnost nedala.

Tento mechanismus popisuje teorie anomie R. Mertona (Heretik, 2004), vysvětlující trestný čin jako důsledek konfliktu mezi vysokými nároky, které na člověka klade

společnost a jeho omezenými prostředky k jejich dosažení. Jelikož úspěchu může dosáhnout jen omezená část lidí, ostatní se dopouští zločinu, aby dosáhli téhož (ekonomického zisku, sociálního statusu aj.). Trestný čin je pokusem zajistit si sociálně žádoucí cíle nezákonnými prostředky.

2.3. Podmíněné odsouzení

Podstata podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek, avšak výkon trestu odloží pod podmínkou, že se bude odsouzený během určené zkušební doby řádně chovat a vyhoví stanoveným podmínkám. Pachateli se tím projevuje určitá důvěra, zároveň je přenesena odpovědnost za další osud do jeho rukou. Podmíněné odsouzení může soud uložit má-li za to, že bude dosaženo účelu trestu i bez jeho výkonu, a to vzhledem k osobě pachatele a k okolnostem případu, nebo vzhledem k výchovnému vlivu zájmového sdružení občanů, které se zaručilo za další vývoj jedince a přislíbilo soudu svou pomoc. Zkušební doba může být stanovena v rozsah od 1 do 5 let, u mladistvého do tří let. Soud může podmíněné odsouzení zpřísnit uložením přiměřených povinností a přiměřených omezení, případně uložením dohledu probačního pracovníka. Tato zpřísnující opatření směřují k tomu, aby odsouzený vedl řádný život.

2.3.1. Probační dohled

Probační dohled soud ukládá především v případech, kdy je zřejmé, že trestná činnost pramení z osobních a rodinných těžkostí a dalších sociálních problémů. Pomoc probačního pracovníka při řešení těchto problémů by měla fungovat jako prevence rizika selhání, které by mohlo vyústit v další trestný čin. Vedle pomoci a poradenství probační pracovník zároveň

kontroluje chování odsouzeného a dohlíží nad plněním omezení a povinností, které soud uložil. Probační pracovník tedy není v postavení klasické pomáhající profese, protože se současně pohybuje v kontextu druhého účelu trestu, kterým je ochrana společnosti.

Sklobení prvků pomoci a kontroly, analýza rizikových faktorů, zjištění příčin kriminálního chování, hodnoty, postoje a motivace klienta jsou vodítkem pro vypracování a realizaci plánu probačního resocializačního programu. Individuální práci s klientem může ve vhodných případech doplňovat kontakt s rodinnými příslušníky, partnerem, poškozeným. Stejně tak je možné zapojit do resocializačního programu další odborníky z různých institucí, kteří se budou podílet na komplexním řešení klientovy situace.

Soud prostřednictvím zpráv probačního pracovníka získává informace o chování odsouzeného v průběhu zkušební doby, o změnách, které odsouzený učinil, aby se vyvaroval opakování trestné činnosti, i o krocích, které učinil k náhradě škody, odstranění následků trestného činu, či při morální satisfakci pro poškozeného. Soud na základě této zprávy může kvalifikovaně a informovaně rozhodnout o osvědčení odsouzeného.

Zavedení probačního dohledu rozšířilo a vhodně doplňuje nabídku trestů nespojených s odnětím svobody (Rozum, 2000). Realizace dohledu odborníky, kteří zajistí jeho profesionální průběh, nesporně přispívá k zefektivnění dosud ukládaných podmíněných trestů, u nichž zkušební doba uběhla bez další intervence. Bez intervence, jež by vedla ke zmírnění rizika dalšího selhání, posílila sociální dovednosti klienta a napomohla mu k úspěšnému zvládnutí zkušební doby.

2.4. Podmíněné propuštění

Institut podmíněného propuštění vychází z ideje progresivního výkonu trestu odnětí svobody. Usiluje o vyvolání vězňovy snahy o nápravu sebe sama. Naděje na podmíněné propuštění motivuje vězně k resocializačním aktivitám.

Po výkonu poloviny uloženého trestu odnětí svobody může soud odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Zkušební doba podmíněného propuštění se pohybuje v rozmezí jednoho do sedmi let. Obdobně zde platí ustanovení o možnosti vyslovení přiměřených opatřeních či probačního dohledu (parole). Výkon parole má obdobný obsah a formu jako výkon probace, viz výše. Zahrnuje pravidelný osobní kontakt s probačním pracovníkem, sociální pomoc, podporu i kontrolu chování odsouzeného v průběhu zkušební doby podmíněného propuštění.

2.5. Další alternativy k trestu odnětí svobody

Další alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody jsou: peněžitý trest, zákaz činnosti, zákaz pobytu, propadnutí věci, propadnutí majetku a vyhoštění. Výkon těchto trestů PMS nezajišťuje. Jde o prostá omezení bez další psychosociální intervence, proto se jimi nebudeme podrobněji zabývat.

3. Predikce nápravy

3.1. Přehled rizikových faktorů

Účinnost jakéhokoli trestu či resocializačního programu se odvíjí nejen od celkového systému vězeňství a kvality penitenciární a postpenitenciární péče, ale vždy také od konkrétního jedince, jeho osobnostní struktury, míry jeho sociální, emoční, či intelektové narušenosti a jeho ochoty a vůle spolupracovat na žádoucí změně.

Ačkoli pracovníci PMS nemají k dispozici standardizovaný nástroj pro posouzení rizik a potřeb klientů, je nedílnou součástí jejich praxe rizika vyhodnocovat, a to v průběhu celé spolupráce s klientem. Přesto však závisí především na individualitě každého pracovníka, spočívající v jeho schopnosti s klientem odkrývat problematické momenty a hledat cesty k zajištění účelné spolupráce ve směru eliminace rizik sociálního selhávání a recidivy. Vlastní vyhodnocování rizik se odvíjí na pozadí spáchaného trestného činu. Analyzují se příčiny a okolnosti, které se spolupodílely na spáchání trestného činu. Ty se dávají do souvislostí s klientovým náhledem na trestný čin. Na základě rozboru potřeb a rizik se s klientem následně dojednává obsah spolupráce (tj. objednávka ze strany klienta). Je důležité připomenout, že pracovník se neorientuje pouze na rizika, ale je nutné, aby vycházel především z klientových silných stránek.

Odhad možnosti nápravy pachatele a perspektiv korektivní socializace² musí vycházet z poznání:

- osobnosti pachatele,

²Korektivní socializací se rozumí druhotná socializace jedince, v jehož socializaci se vyskytly nedostatky různého druhu, např. přijetí systému norem a hodnot, které jsou v rozporu s uznávanými společenskými a právními normami.

- jeho dosavadního vývoje včetně kriminální kariéry,
- rodinného zázemí (konfliktní, chybějící, apod.)
- sociálních podmínek, z nichž pachatel pochází (nevyřešená bytová otázka, dlouhodobá nezaměstnanost, snížená možnost uplatnění na trhu práce, dlouhodobě tíživá finanční situace, pohledávky, dluhy na výživném, apod.),
- způsobu trávení volného času (např. spojené s užíváním návykových látek, alkoholu, hracích automatů) a
- sociálních kontaktů (rizikové prostředí, negativní vliv přátel, členství v extrémistických skupinách apod.).

K okolnostem, které nepříznivě ovlivňují perspektivy resocializačního působení, patří (Netík, 1994):

- rozvinutá kriminální kariéra, počínající v relativně raném věku
- opakování stejného druhu trestné činnosti
- přijetí norem a postojů kriminální subkultury, rozvinutí obraných mechanismů snižujících pocity viny, přehlížení společenských hodnot, obecné nerespektování pravidel, trestná činnost jako automatická součást životního stylu
- nedostatek pevných psychických vazeb a sociálních kontaktů mimo kriminální subkulturu, rozpadající se, či neexistující nukleární rodina, sociální izolace v důsledku trestné činnosti
- institucionalizace
- rezistence vůči resocializačnímu působení v minulosti

- poruchy osobnosti ve smyslu psychopatie
- snížení rozumových schopností
- poruchy afektivity ve smyslu explozivity, snížené schopnosti navazovat a udržet pozitivní emocionální vztahy, snížená schopnost empatie, impulsivní reakce
- poruchy volní regulace chování, bezohledné upřednostňování uspokojování vlastních potřeb před potřebami jiných, v rozporu se společenskými pravidly a právním řádem, neschopnost a neochota odložit okamžité uspokojení potřeby
- deviantní motivace (např. v sexuální oblasti)

Aniž bychom podceňovali rizika vyplývající z výše uvedených oblastí, budeme se blíže zabývat pouze následujícími charakteristikami, které bývají považovány za základní kritéria pro posouzení možnosti nápravy pachatele (Netík, 1994, s. 61):

- postoj k sobě samému (sebepojetí), (tj. nakolik je do sebeobrazu jedince zakomponován obraz „kriminálního“, viz kap. 3.2.), včetně vědomí vlastní kompetence
- postoj k deliktu, včetně pocitu viny a postoj k uloženému trestu (kap. 3.3.)
- motivace ke změně (kap.3.4.)

Jinak řečeno, pro úspěšný resocializační proces platí základní limitující podmínka: pachatel ve svém jednání spatřuje vlastní zavinění, z vlastní vůle usiluje o změnu a dobrovolně spolupracuje na cestě k této změně. Chybí-li tyto předpoklady, popírá-li pachatel své skutky a zaujímá-li k psychosociální intervenci odmítavý postoj, nejsou šance na jeho nápravu vysoké. Naopak v případě, že odsouzený v sobě najde motivaci ke

změně a ochotu participovat na snížení existujících rizik, existuje reálná naděje, že bude schopen se s výše uvedenými riziky vyrovnat.

3.2. Sebepojetí

V této subkapitole se zaměříme na důležitost sebepojetí jako faktoru, který může přispívat k náchylnosti některých jedinců ke kriminálnímu chování a ovlivňovat jejich resilienci (schopnost vyvarovat se jakéhokoli páčání trestné činnosti) a desistanci (pravděpodobnost, že se jedinec vyvaruje následného opakování trestné činnosti). „Pozitivní změna chování závisí do velké míry na realistickém sebehodnocení. Neadekvátní sebehodnocení vede k nesprávnému a klamnému nazírání sama na sebe, na postavení sama sebe ve společnosti, k jejím normám, k práci atd. Vést odsouzeného k realistickému hodnocení je proto velmi důležitý krok k jeho resocializaci.“ (Čepelák, 1982, s. 252)

„Dlouholeté výzkumy J. Reykowského a jeho spolupracovníků (1980) dokládají kurvilineární vztah prosociálního chování k sebepojetí, resp. k sebebřijetí: zvýšené či snížené sebepojetí je spojeno s nízkou prosociálností (v chování i usuzování).“ (Kotásková, 1982, s. 377)

Sebepojetí je relativně stabilizovaný výsledek procesu sebehodnocení. Nerealistický vztah člověka k sobě samému a k vlastním možnostem a kolize těchto představ s reálnou skutečností narušuje harmonickou strukturu osobnosti, vede ke vzniku vnitřních konfliktů. Konflikt uvnitř osobnosti a dlouhodobá nespokojenost sama se sebou a vlastním životem může postupně přerůst v konflikt sociální, projevující se narušením normálních sociálních vztahů, celkovou nepřizpůsobivostí a

abnormálními formami chování a vyústit do sociálně patologického jednání.

Riziko neadekvátního sebehodnocení vzniká u jedince, kterému se v dětství nedostávalo pozitivní zpětné vazby z domova ani ze školy, tedy ze dvou základních prostředí, odkud dítě získává dojmy o sobě. Snaha o rozvoj pozitivnějších pocitů vůči vlastní osobě může dospívajícího dovést k hledání alternativních zdrojů potvrzení vlastní hodnoty ve skupině vrstevníků. Pokud je taková skupina náchylná k delikvenci, nebo se z větší části skládá z dalších mladých lidí v podobné situaci, její členové mohou nacházet nové prostředky k získávání sebeúcty prostřednictvím účasti na trestné činnosti. Čím více se mladí lidé postrádající sebevědomí blíží k přijetí prodelikventních a protispolečenských hodnot, tím více roste jejich sebeúcta. (Mc Guire, 1985)

Pro dospělé pachatele, a zejména ty, kteří se dopouštějí násilí, vypracovali Baumeister a Boden (1998) model sebeúcty a její role. Empiricky ověřili, že abnormálně nízká nebo vysoká sebeúcta může být spojena s pácháním trestné činnosti, každá svým způsobem. Určitá část pachatelů má vysokou sebeúctu a riziko spáchání trestného činu u nich nastane, pokud cítí, že je ohrožena. Spáchání trestného činu je určitou formou kompenzace sebeobrazu, nebo hájení vlastní reputace. Experimentálně bylo prokázáno (Nakonečný, 1999), že osoby s vysokým sebehodnocením se brání negativnímu hodnocení jiných osob lépe než osoby s nízkým sebehodnocením. Takové osoby jsou tedy ve větší rezistenci vůči trestům a vnějším snahám o ovlivnění výchovnými prostředky. Vysoké sebehodnocení svědčí o nízké úrovni kritičnosti a přehnaně zvýšeném mínění o svých vlastnostech a schopnostech. Naopak u osob s nízkým sebehodnocením je riziko kriminálního chování způsobeno jejich

snadnou ovlivnitelností a manipulovatelností. Vlastnosti jejich osobnosti jsou málo pevné. Ziskem z trestné činnosti si zvyšují sebevědomí a získávají pozornost a obdiv okolí.

Z úrovně sebehodnocení se odvíjí vědomí vlastní kompetence, tedy subjektivní vnímání vlastní schopnosti či neschopnosti kontrolovat dění a vyrovnávat se s požadavky prostředí. V tomto smyslu se hovoří o charakteristice „locus of kontrol“ (přesvědčení o vnitřní/vnější kontrole) (Rotter, 1966). Významově se tomuto termínu blíží pojmy: "self-efficacy" (vnímaná osobní účinnost) (Bandura 1977), „příčinné přisuzování“ (Heider, 1958), „motiv kompetence“ (White, 1959), „naučená bezmocnost“ (Seligman, 1975) aj.

„Osobní příčinná orientace“ označuje převažující tendenci ve vnímání příčin životních událostí a okolností, zejména pak jejich spatřování ve vlastních rozhodnutích a činech (vnitřní příčinná orientace), v rozhodnutích a činech druhých lidí (vnější příčinná orientace) a ve vlivech mimo lidskou vůli (neosobní příčinná orientace). Lidé se liší v tom, nakolik mají sklon přičítat vznik různých příznivých a nepříznivých situací sami sobě, někomu jinému, nebo neosobním vlivům. (Balcar, 1996)

Člověk má potřebu zachovat si kladné sebehodnocení a pozitivní vztah k sobě. Tomu podřizuje i svoje vnímání a atribuce (tj. přisuzování příčin a následků aktuálního dění). Např. hodnotí-li druzí pozitivně výsledky naší práce, máme tendenci připisovat úspěch především vlastním schopnostem, naopak jsme-li hodnoceni negativně, hledáme důvody mimo sebe (okolnosti, vliv jiných lidí, náhoda) (Tyrlík, 1996). Přitom je jedinec významně ovlivňován právě těmi důsledky vlastního chování, které atribuuje sám sobě.

Vnímaná osobní účinnost se podílí na tom, jaké strategie člověk užívá, je-li vystaven stresové situaci (Balaščíková,

2004). Tatáž situace může v jednom člověku vyvolat depresi a apatii, zatímco druhý přijme situaci jako výzvu a vyprovokuje se k maximálnímu úsilí. Záleží tedy, zda nespokojenost vyvolá zvýšené úsilí, bude motivující, nebo odradí jedince od dalšího snažení.

Empiricky byla potvrzena hypotéza, že lidé s pocitem vnitřní kontroly častěji aktivně přistupují k dosažení žádané změny (Blatný, 1993). Mají i více vnitřní energie a vůle ke změně závadného chování v sociálně žádoucí. Pozitivní očekávání kýmých výsledků a důvěra ve vlastní schopnosti je důležitým faktorem pro dosažení vnitřně motivované změny svého chování a promítá se také do životních aspirací. Ovlivňuje nejen výši cílů, které si člověk stanovuje, ale i prostředky a způsoby, které volí k jejich dosažení. To se projevuje ve větší aktivitě, snaživosti, vytrvalosti, motivovanosti, celkově vyšší odolnosti vůči neúspěchům a lepším zvládním životních těžkostí. Vysoké očekávání vlastní účinnosti působí na tvorbu optimistických postojů, přispívá k interpretaci těžkých úkolů jako výzev a koreluje s kvalitou života.

Má-li člověk obecně tendenci neúspěch přisuzovat vnějším příčinám, jde v podstatě o obrannou reakci, kdy je neúspěch zastírán, resp. prožíván s menší intenzitou a nenarušuje zásadním způsobem pozitivní sebeobraz (Nakonečný, 1995). Je pravděpodobné (Papica, 1981), že tato vlastnost posiluje tendenci k přijímání rizika a podporuje formování celkově rizikových postojů v různorodých podmínkách rozhodování. Lidé s vnější kontrolou se rozhodují obecně rizikověji, bez ohledu na druhé, zůstávají nevšímaví k projevům sociálního nesouhlasu.

3.3. Postoj k trestnému činu a postoj k uloženému trestu

Předpokladem pro vnitřní přijetí odsuzujícího rozsudku a uloženého trestu je existence pocitu viny za spáchaný skutek. Poznání postoje odsouzeného k trestnému činu a zjištění, zda si je vědom viny za spáchaný skutek, je důležitým východiskem resocializace, zároveň vystihuje podstatnou charakteristiku pachatelovy osobnosti. Do jisté míry může sloužit jako prediktor úspěšného výkonu trestu, potažmo nápravy pachatele.

Postoj k trestnému činu a následně k výkonu trestu ovlivňuje další jednání odsouzeného v oblasti odčinění následků trestného činu. Jak vyplývá z předchozí podkapitoly, přičítá-li člověk neúspěch náhodě nebo „smůle“, má neúspěch menší psychický dopad na jeho sebehodnocení a na tendenci neopakovat neúspěšné jednání. Pokud tedy člověk spatřuje v trestném činu vliv vnějších událostí či druhých osob, které nemůže ovlivnit, nevnímá nutnost vlastní změny jako opodstatněnou, nepřijímá odpovědnost za své aktivity a nevyužívá vlastního potenciálu k řešení problémů. Úkolem probačního pracovníka v průběhu práce s odsouzenými je proto přivést je k tomu, aby se v průběhu zkušební doby svým proviněním zabývali. Uložený trest má být pro odsouzeného příležitostí přehodnotit svůj postoj k trestnému činu a převzít odpovědnost za trestný čin i za následky, které vznikly poškozenému.

Jen menší část odsouzených je však schopna připustit, že příčiny kriminálního jednání tkví v jejich vlastnostech (v nerozvážnosti, slabé vůli, impulsivnosti, apod.). I v takovém případě jde často o pouhou výmluvu na své vlastnosti, nikoli o takové sebezpoznání, které by mohlo být podnětem ke změně postojů a chování. V praxi se často setkáváme s tím, že odsouzení mají tendenci vyhnout se pro ně nepříjemnému tématu vlastního provinění, vyhledávají argumenty

k ospravedlnění svého kriminálního chování (kap. 1.2.) a ke snížení jeho závažnosti. V důsledku toho trest neakceptují jako spravedlivý a přiměřený, obrňují se vůči němu a vnímají jej jako něco, čemu by se měli bránit, nebo akceptují trest jen povrchně. Subjektivní vnímání odsouzení jako nespravedlivého a nepřiměřeně přísného trestu v pachateli vyvolává pocit křivdy, vzdoru, hněvu a touhy po odplatě. Zatvrzuje se ve svém negativním postoji k respektování norem společnosti. Bez přiznání viny a akceptování trestu jako oprávněné reakce společnosti nenastanou trvalé změny v postoji odsouzeného k morálním a právním normám společnosti a hrozí riziko recidivy.

Existují však i případy (Čepelák, 1982), kdy se vědomí viny u člověka rozvine do subjektivně neúnosné míry a vede ho k resignaci, ke ztrátě životních perspektiv nebo k depresi. Pocit viny nad spáchaným činem je proto třeba v některých případech vyvolávat, posilovat, v jiných přiměřeně regulovat tak, aby se stal motivem k nápravě.

3.4. Motivace ke změně maladaptivních forem chování

Pocit viny, důvěra ve vlastní schopnosti a pozitivní očekávání výsledků jsou důležitým předpokladem pro dosažení vnitřně motivované změny chování odsouzeného. Lidé však nejsou vždy připraveni se změnit ani v tom, co se pro ně zdá být žádoucí. Pro většinu odsouzených je klíčové nalézt důvod, proč o něco usilovat, proč se o něco snažit. Míra motivace se výrazně liší i mezi těmi, kteří změnu zjevně naléhavě potřebují. Někteří lidé jsou vysoce motivovaní vypořádat se se svými problémy, ale jiní neprojeví o změnu ani minimální

zájem, a dokonce vůči ní mohou být ve vzdor. F. Petr upozorňuje, že „je nutné opustit rozšířený názor, že všichni odsouzení jsou v dané době a situaci ovlivnitelní výchovnými prostředky. Kdo necítí potřebu vnitřní změny, je v dané době neovlivnitelný.“(Projekty 1999, s. 67)

Při rozhodování o tom, jak pracovat s pachateli trestných činů, může být užitečná znalost modelu cyklu změny, který vypracovali Prochaska a DiClemente (1994) původně pro práci s osobami zneužívajícími návykové látky. Později začal být tento model využíván i pro psychosociální působení na pachatele trestných činů.

Model cyklu změny je představován jako „otočné kolo“ o šesti stádiích. Model popisuje cyklus, jímž lidé procházejí, když si začínají připouštět nějaký problém a uvažovat o něm, zvažovat pro a proti a rozhodují se pro změnu. Podle této teorie se jedinci nacházejí v jednom z následujících stadií, resp. motivačních stavů (Miller, 2004):

Před zvažováním - ti, kteří si jen omezeně uvědomují své problémy, nebo je odmítají rozpoznat, nevidí žádný důvod ke změně. Je to fáze, která předchází jakémukoliv uvažování o možné změně. Problém pocituje pouze okolí. (Odsouzený si nepřipouští míru svého zavinění a odpovědnost za trestný čin; neakceptuje uložený trest)

Zvažování - ti, kteří rozpoznali určitý problém a uvažují o tom, co s ním dělat, potřebují však pomoc při rozhodování o směru dalších kroků. Začínají vážit klady a zápory svého chování, uvažují, zda je nutné nebo žádoucí podstoupit změnu. (Odsouzený zvažuje zisky a rizika vyplývající z jeho způsobu života a zvažuje ztráty v případě nevykonání trestu)

Rozhodování - ti, kteří se rozhodli pro změnu, vědomě se rozhodli něco udělat, potřebují však pomoc při konkrétním

výběru z palety možností. (Odsouzený se rozhoduje, jaké změny podnikne, aby se vyvaroval recidivy; akceptuje uložený trest)

Akce - ti, kteří se už vydali na cestu změny a potřebují pomoc při překonání nejobtížnější etapy k prvnímu úspěchu, potřebují si vytvořit nové vzorce chování. (Odsouzený uskuteční kroky potřebné k tomu, aby svá rozhodnutí prakticky provedl; nastoupí výkon trestu OPP)

Udržování - ti, kteří dosáhli určitého pokroku, ještě ale nejsou bez rizika, stále prožívají každodenní bitvy a potřebují podporu, aby se vyvarovali relapsu. (Odsouzený usiluje, aby uskutečněnou změnu svého chování udržel; vykonává trest OPP)

Relaps - ti, kteří buď jednorázově sklouzli z cesty představující změnu, nebo se v plné míře vrátili k dřívějšímu chování. (Odsouzený se znovu dopustí trestné činnosti; přestane vykonávat trest OPP)

Recidiva je úplný návrat k původním rysům problematického chování, kdy se motivace ke změně zcela ztratila. Nemusí být ztracena natrvalo, většině pachatelů je možno pomoci, aby se vrátili do fáze zvažování nebo do fáze aktivní změny.

Pachatelé postupují tímto cyklem různým tempem. Někteří setrvávají ve stejném stádiu celé měsíce či dokonce roky, ale příležitost k dosažení změny existuje vždy.

Abychom v rámci zkušební doby (roční lhůty k vykonání trestu OPP) dosáhli u odsouzeného žádoucí změny chování ve smyslu vyvarování se recidivy (úspěšného výkonu alternativního trestu), vybíráme z nabídky různých přístupů a metod. Jednou z možností je využití motivačního rozhovoru, který popsali W. Miller a S. Rollnick (1991, 2000, 2003) jako „účinný přístup ke zdolávání ambivalence, která lidem brání učinit ve svém životě žádoucí změny“.

Miller se zabýval povahou motivace u osob s problémovým chováním a dopěl k závěru, že u většiny jedinců můžeme motivaci chápat jako stav ambivalence (rozpolcenosti) mezi různými, někdy soupeřícími či dokonce neslučitelnými, soubory faktorů. Pokud odhalíme, o jaké faktory jde, můžeme jedince ovlivnit cílenými metodami působení na stav této ambivalence. V tomto smyslu se jedná o direktivní přístup, kdy je cíl (konkrétní změna), předem stanovena a v průběhu motivačních rozhovorů je klient k požadované změně veden. Během motivačního rozhovoru se pracuje s kognitivní disonancí: lidé zpravidla prožívají nepříjemné pocity, když myslí na vlastní problémové chování. Toto napětí lze využít na podporu změny tím, že jedince přimějeme konstruktivním způsobem prozkoumat vztahy mezi vlastními slovy a jednáním.

Na rozdíl od jiných motivačních přístupů, které k dosažení změny zapojují i vnější prostředky (sankce, sociální tlak, atd.), se motivační rozhovor snaží posílit klientovu vnitřní motivaci ke změně, se kterou bude vnitřně ztotožněn. Motivační rozhovory se vyhýbají konfrontačnímu přístupu, který jedincům přiděluje nálepky a zpravidla nevede ke zvýšení motivace ke změně. Předpokládá se, že jedinec se změní tehdy, jestliže se k tomu rozhodne sám z vlastní vůle a přesvědčení. K tomu dojde tehdy, uvědomí-li si, jakou úlohu sám hrál při vzniku vlastních problémů. Úkolem probačního pracovníka je pomoci odsouzenému analyzovat, čím přispěl k vytvoření problému a nechat mu pocítit, že má sílu některé stránky sebe sama změnit. Pravděpodobnost úspěchu se zvyšuje, vysloví-li člověk sám příčinné výroky o vlastním životě a když alespoň určitou moc měnit události přisoudí sobě. Rozhovory je možné vést takovým způsobem, aby odsouzený k takovému výroku dospěl. Když lidé sami sebe slyší vyslovit určité věci o sobě nebo svých

schopnostech, pomáhá to krystalizovat jejich důvěru v sebe sama. Probační pracovník by měl posilovat sebejistotu klienta v tom, že je schopen změnit vlastní život.

4. Alternativní tresty v praxi

4.1. Vybrané charakteristiky klientů střediska Probační a mediační služby Kolín

Pro vytvoření přesnějšího obrazu o skladbě klientely, které je ukládán trest OPP, uvádíme některé vybrané charakteristiky souboru klientů střediska PMS Kolín, které bylo možné získat u všech odsouzených k trestu OPP za období od roku 2001 do roku 2005.³ Vycházíme z anamnestických a statistických údajů střediska PMS Kolín.

Od roku 2001 je v evidenci střediska PMS Kolín celkem 712 uzavřených případů OPP. Vzhledem k tomu, že na vykonání trestu běží zákonná roční lhůta, zůstávají některé případy OPP otevřené. Ty nebyly do celkové statistiky zapracovány. Celkově se počet odpracovaných trestů OPP na středisku PMS Kolín kolem 58%.

Skladba těchto základních charakteristik souboru se oproti běžné populaci značně liší. Svým rozložením se více blíží vězeňské populaci.⁴ Uvádíme statistické údaje v následujících základních anamnestických kategoriích:

- pohlaví
- věk
- vzdělání
- zaměstnanost

Statistiku doplňujeme o procentuální vyjádření v oblastech týkajících se uloženého trestu OPP:

- počet předchozích odsouzení

³ Trest obecně prospěšných prací je v legislativě zakotven od roku 1996, ale PMS převzala případy uložených alternativních trestů až rokem svého vzniku, tj. v roce 2001.

⁴ srovnej viz statistické údaje Generálního ředitelství vězeňské služby ČR

- druh rozhodnutí soudu (rozsudek X trestní příkaz)
- počet uložených hodin
- počet odsouzených k výkonu trestu OPP v rámci jedné organizace (obce)

Pohlaví: Nejmarkantnější rozdíl oproti běžné populaci se objevuje při procentuelním vyjádření v kategorii pohlaví. Odsouzené ženy tvoří jen dvě procenta celkového počtu odsouzených na středisku PMS Kolín.⁵ Statistické údaje ukazují, že muži a ženy dosahují ve výkonu alternativního trestu podobné „úspěšnosti“. Neplatí tedy, že by ženy k uloženému trestu přistupovali odpovědněji, např. s ohledem na předpokládanou větší vázanost na rodinu a odpovědnost za výchovu dětí, intenzivnější vnímání hrozby vězení a odloučení od rodiny. Znamená to tedy, že dojde-li k narušení sociálních vzorců chování, nejsou mezi muži a ženami významné rozdíly ve smyslu možnosti jejich resocializace.

Věk: Věkové rozmezí se v našem souboru pohybuje od 15 do 55 let. Přitom věkový průměr je 26,6 roků. Nejpočetnější skupinou jsou osoby ve věku 21-30 let. Trest obecně prospěšných prací však procentuelně nejčastěji odpracují lidé ve věku 18-21 let (54%), což souvisí s tím, že v této věkové kategorii je také nejvíce prvopachatelů. Naopak nejvíce neodpracovaných trestů vykazuje skupina 21-cti až 30-letých pachatelů.

Vzdělání: Vzdelanost v souboru pachatelů trestných činů je v porovnání s běžnou populací na podstatně nižší úrovni. Skupina odsouzených se základním vzděláním (47%) a odsouzených

⁵ O vysvětlení rozdílů ve struktuře mužské a ženské kriminality se snaží biologické teorie kriminality vycházející z gendrových odlišností.

s vyučením (50%) tvoří podobně početnou skupinu. Středoškolsky (2%) a vysokoškolsky vzdělaní (1%) jsou v souboru zastoupeni minimálně. Přesto lze ze statistických údajů odvodit, že s vyšším vzděláním stoupá také „úspěšnost“ klientů. Mezi středoškolsky a vysokoškolsky vzdělanými není ani jeden případ, kdy by trest OPP nebyl řádně odpracován. Také výskyt kriminálního chování koreluje s úrovní vzdělání, protože vzdělání ovlivňuje i kvalitu postojů ke společnosti a jejich normám. Proto by vzdělávání mělo tvořit vedle osvojování pracovních návyků podstatnou součást resocializace.

Zaměstnanost: Výkon trestu obecně prospěšných prací úzce souvisí s předchozí pracovní kariérou a s pracovní motivací obecně. Převážnou část delikventní populace, které jsou ukládány alternativní tresty, tvoří dlouhodobě nezaměstnaní. Podíl osob bez zaměstnání a zaměstnaných je oproti statistice zaměstnanosti na okrese Kolín převrácený (78% nezaměstnaných: 22% zaměstnaných)⁶. Pokud jsou ale odsouzení zaměstnaní, trest OPP v 97% případů řádně odpracují. Ačkoli zaměstnaní klienti mají menší časové možnosti pro výkon trestu, jsou „úspěšnější“, protože mají vybudovány pracovní návyky, jsou také lépe adaptovaní na život ve společnosti. Motivaci k vyhnutí se výkonu trestu odnětí svobody zvyšuje hrozba ztráty zaměstnání a s tím spojených jistot.

Počet předchozích odsouzení: Trest OPP je ukládán nejčastěji pachatelům, kteří byli v minulosti již jednou odsouzeni, přičemž se však nejednalo se o trest odnětí svobody. Nejúspěšnější skupinou v rámci této kategorie jsou

⁶ Podle údajů Úřadu práce v Kolíně je na okrese Kolín k 31.10.2006 nezaměstnanost 6,2%.

prvopachatelé, kteří trest v 62% případů řádně vykonají. Počet dalších odsouzení nevykazuje podstatný vliv na výkon trestu. Pro většinu prvopachatelů je zřejmě hrozba vězení, které dosud nepoznali natolik odstrašující, a tak velkým zásahem do života, že jí nechtějí připustit a dají přednost výkonu trestu na svobodě. Prvopachatelé také vykazují menší míru narušenosti a větší schopnost přizpůsobit se požadavkům spojených s výkonem trestu. Zatímco pro odsouzené, kteří již v minulosti vězení zažili, je představa vězení konkrétní, vědí, co mohou očekávat a přestože vězení pro ně bylo nepříjemnou zkušeností. Poznali, že výkon trestu lze zvládnout. Přitom někteří pachatelé dokonce vítají fakt, že je nutnost podřídít se vězeňskému řádu zbavuje starosti o denní program, oblečení, jídlo, atd.

Druh rozhodnutí: Soud může trest vynést rozsudkem v hlavním líčení, kterého se klient přímo účastní a kde je o uložení trestu rozhodnuto. Druhá, poměrně stejně častá varianta při rozhodování o trestu za méně závažnou trestnou činnost, je uložení trestu trestním příkazem, kdy k soudnímu jednání vůbec nedojde, soudce nevejde s obžalovaným v kontakt a rozhodne bez projednání věci s obžalovaným. Chybí zde výchovný a psychologický efekt samotného projednání u soudu. Přestože by se dalo očekávat, že projednání věci před soudem bude mít na odsouzeného pozitivní vliv v tom smyslu, že trest s větší pravděpodobností odpracuje, statistiky ukazují, že není významný rozdíl v počtu vykonaných trestů uložených v hlavním líčení a trestním příkazem.

Počet uložených hodin: Trest OPP lze uložit v rozmezí 50-400 hodin. Nejčastěji je ukládán trest OPP ve výměře 300-400 hodin. V této kategorii je ale také zároveň nejméně často

vykonán (jen ve 31% případů). Souvislost počtu uložených hodin a závažnosti trestného činu je evidentní. Člověk, který se dopustil méně závažného trestného činu, je pravděpodobně lépe schopen akceptovat normy společnosti a přijmout trest, než pachatel, který se dopustí závažnějšího trestného činu, za který soud uloží přísnější trest (resp. vyšší počet hodin trestu OPP).

Velikost obce: Klient má ze zákona právo trest odpracovat co nejbližší místu, kde bydlí. Ve většině případů klienti trest odpracovávají přímo v místě bydliště. Jen malá část z nich je na vlastní žádost umístěna do vzdálenější obce. Svou žádost v těchto případech odůvodňují tím, že nechtějí, aby se v místě bydliště o jejich odsouzení vědělo.

V obci, která zaměstnává jednoho nebo dva odsouzené, je v 64% případů výkon OPP úspěšný. Na obce s vyšším počtem odsouzených tak připadá pouhých 26% úspěšných trestů.

Při interpretaci tohoto údaje je třeba uvažovat o dvou vlivech:

a) působení a dohled obce (starosty) i tlak veřejného mínění na odsouzeného je intenzivnější, pokud je obec malá, obyvatelé se vzájemně dobře znají, a starosta si tzv. dohlédne, aby byl trest řádně vykonán. Většinou se starosta s odsouzeným osobně zná, jednají spolu méně formálně, i možnost upozornění na neplnění povinností spojených s výkonem trestu je méně oficiální. Naproti tomu ve městě existuje vzájemná anonymita mezi tím, kdo zaměstnává a kdo trest vykonává. Ze strany velké obce je menší možnost působení na odsouzeného.

b) Velikost obce a počet lidí, které na trest OPP zaměstnává je přibližně v přímé úměře. Jak jsme zmínili, trest je většinou vykonáván v místě bydliště. Údaj ve prospěch jedné

skupiny může tedy vypovídat zároveň o rozdílnosti v povaze „vesnických“ a „městských“ pachatelů trestných činů.

4.2. Cíle a úkoly výzkumného sledování vybraných klientů

Za použití kvalitativního přístupu se pokusíme o zmapování potenciálně významných zdrojů rozdílů mezi „úspěšnými“ a „neúspěšnými“ odsouzenými. Prostřednictvím rozboru šesti kazuistik (3 úspěšné a 3 neúspěšné případy výkonu trestu OPP) se snažíme zjistit a popsat základní osobnostní a psychosociální charakteristiky, které se na vykonání/nevykonání trestu podílejí. Přitom vycházíme ze schématu a předpokladů, které jsme zpracovali v teoretické části práce (viz kap. 3). Tomu odpovídají okruhy témat a otázky pro semistrukturovaný rozhovor s odsouzenými, kdy se snažíme postihnout všechny aspekty jednotlivých odpovědí.

Klademe si otázku, zda rozdíly mezi oběma skupinami pachatelů tkví právě v námi uvedených charakteristikách. Detailnější odkrytí těchto charakteristik by mohlo (samozřejmě po důkladnějším ověření a výzkumu na širším výzkumném vzorku) sloužit jako podklad pro formulaci základních diagnostických kritérií vhodného výběru pachatelů, což by v praxi přispělo k efektivnějšímu ukládání alternativního trestu právě pachatelům, kteří mají alespoň minimální předpoklady pro jeho úspěšný výkon. Cílem kazuistické studie je provést deskripci, vyslovit první předpoklady a současně otevřít další možnosti zkoumání dané problematiky.

4.3. Výběr klientů pro kazuistické sledování

Pro účely naší práce pokládáme za vhodné proniknout do problematiky prostřednictvím několika podrobných studií jednotlivých případů. Vzhledem k tomu, že dosud nebyl realizován žádný výzkum, který by se zabýval touto problematikou, považujeme zpracování a analyzování tří kazuistik „úspěšných“ a tří kazuistik „neúspěšných“ klientů za dostačující. Přitom jsme si vědomi, že vzorek takto omezeného počtu případů přirozeně nemůže poskytnout reprezentativní údaje a poznatky, které by bylo možno zobecnit a přímo aplikovat v praxi. Pro úvodní vhled do problematiky jsme upřednostnili deskripci malého počtu případů. „Nejdříve je třeba co nejdůkladněji a nejpřesněji popisovat a až posléze analyzovat a interpretovat. Kvalitní, dobře provedený popis má větší hodnotu než uspěchaná či zkreslená interpretace.“ (Miovský, 2006, s. 81)

Při výběru vhodných klientů jsme kladli důraz především na to, aby vybraní klienti byli schopni vlastního sebeposouzení a o tuto sebereflexi se byli schopni podělit. Výběr klientů vhodných k vedení semistrukturovaného interview byl limitován také ochotou ke spolupráci ze strany odsouzených a nutností vyjádření souhlasu se zapojením do studie. Na základě znalosti klientely střediska PMS bylo vytipováno několik případů z řad „úspěšných“ i „neúspěšných“ klientů, kteří byli následně požádáni o spolupráci. Záměrem bylo také co možná nejpřesnější vypárování dvojic odsouzených v kategorii věk, druh trestné činnosti a počet předchozích odsouzení.

Je třeba připomenout, že do studie nebyli zařazeni klienti, kteří mají výrazně negativní vztah ke spolupráci (ať již na úrovni kazuistického sledování, či na úrovni spolupráce v rámci uloženého trestu). Tímto výběrem mohou být výsledky

sledování zkresleny, proto je třeba tuto skutečnost zohlednit při vyhodnocování dat.

Při výběru vzorku jsme tedy postupovali metodou prostého záměrného výběru, tj. bez uplatnění dalších specifických metod či strategií jsme vybírali mezi potenciálními účastníky studie ty, kteří se nám jevíli pro účast jako vhodní a zároveň s účastí také vyslovili souhlas.

4.4. Použité metody sběru a zpracování dat

V šesti kazuistikách se zaměříme na osobní, rodinný a profesní život odsouzených na pozadí jejich kriminální kariéry a budeme usilovat o sestavení celkového obrazu daného případu v co nejširších souvislostech tak, aby tento obraz byl strukturován výzkumnou otázkou a cílem kazuistické studie.

Zdrojem údajů pro nás jsou:

- anamnestická data klienta,
- rozhovor s probační pracovnící, která s klientem v rámci uloženého trestu pracuje,
- pozorování probanda v průběhu rozhovoru a
- semistrukturované interview s použitím koláče radosti, koláče starosti a osy života s označením, zda uvedenou událost mohl proband ovlivnit, či nikoli.

Anamnestická data týkající se osoby pachatele, jeho původní rodiny, osobního vývoje, profesní kariéry a kriminální minulosti získáme z trestních a probačních spisů, znaleckých posudků, zpráv sociálních kurátorů, dokumentace z průběhu výkonu trestu, záznamu z konzultací probačního pracovníka. V případě potřeby důležité informace doplníme v průběhu interview s odsouzeným.

V rozhovoru s probační pracovnící se zaměříme na doplnění pro nás důležitých údajů, které v dostupných materiálech budeme postrádat. U vybraných klientů nás bude zajímat zhodnocení kontaktu a míry spolupráce klienta s probační pracovnící v průběhu výkonu trestu, míra jeho motivovanosti a schopnosti vstoupit do kazuistické studie a také schopnost a ochota k sebereflexi. Uvítáme osobní postřehy, dojmy a zkušenosti z kontaktu s klientem.

Přestože pro některé oblasti našeho zájmu (zjišťování osobní příčinné orientace, hierarchie hodnot, postoju k hodnotám, motivace k výkonu) jsou k dispozici standardizované diagnostické a výzkumné nástroje (dotazníky, testy), nepokládáme za vhodné jejich užití pro velkou rozsáhlost i časovou náročnost. Vzhledem k ostražitosti, uzavřenosti a očekávané nízké motivaci odsouzených participovat na kazuistické studii, považujeme za kontraproduktivní probandy nadměrně zatěžovat. Nechceme je odradit čtením a vyplňováním dlouhých dotazníků, kdy bychom se ani při takovém postupu následnému rozhovoru nevyhnuli, protože pro ostatní oblasti našeho zájmu (pocit viny, postoj k trestnému činu, uloženému trestu, motivace ke změně) vhodné standardizované nástroje nemáme k dispozici. Navíc písemná podoba dotazníku či testu, která zůstává tazateli k dispozici, budí v odsouzených nedůvěru a obavy ohledně možnosti užití takového písemného záznamu v jejich neprospěch.

Pro otevření témat životních hodnot uijeme koláče radosti (zachycujícího satureované potřeby s pozitivní valencí), koláče starosti (neuspokojené potřeby a negativní determinanty života). Osa života s vyznačením významných pozitivních a negativních událostí nám pomůže při zjišťování vnímané osobní účinnosti. Klienti na této ose vyznačí, které z uvedených

událostí mohli sami ovlivnit. Zmíněné diagnostické pomůcky obecně nevzbuzují pocity ohrožení, na probanda kladou minimální nároky, jsou vnímány jako atraktivní. Předpokládáme proto, že nebudou v respondentech vyvolávat agravační a disimulační tendence.

Naším cílem je otevřít některá velmi citlivá, intimní i konfliktní témata týkající se odsouzeného, což by bez osobního kontaktu a navázání důvěry s klientem bylo obtížné. Osobní kontakt s odsouzeným nám umožní na rozdíl od prostého vyplnění dotazníku lepší posouzení věrohodnosti výpovědí respondentů a vytvoření uceleného obrazu o osobnosti odsouzeného.

Vzhledem k uvedeným omezením, ke stanovenému cíli kazuistické studie a specifikám výzkumného souboru, jsme zvolili jako výzkumnou metodu sběru dat **semistrukturovaný rozhovor (interview)**, který nabízí vedle dostatečně flexibility a možnosti citlivě reagovat také jistotu, že v interview postihneme všechna důležitá témata. V průběhu semistrukturovaného interview využijeme všech jeho výhod:

- možnost zaměřovat pořadí, v jakém se okruhům věnujeme, abychom maximalizovali výtěžnost interview,
- možnost následného inquiry, tedy upřesnění a vysvětlení odpovědi (tzn. možnost ověření, zda jsme správně pochopili význam sdělení, doplňující otázky v případě nejasností, povzbuzování k odpovědi a jejímu rozšíření, zmírnění tenze respondenta, rozvinutí výpovědní hodnoty apod.),
- možnost upravit drobné nuance ve znění otázek a stylu pokládání otázek, reformulace otázek, tzn. průběh interview přizpůsobit individualitě respondenta a dané situaci.

Vedení interview s pachateli trestných činů (zvláště v prostředí věznic) má svá specifika a omezení (Miovský, 2005). Tazatel musí při své práci respektovat omezení daná trestním zákonem, zákonem o ochraně osobních údajů, zákonem o svobodném přístupu k informacím, zákonem o výkonu trestu odnětí svobody a vnitřním vězeňským řádem.

Při vedení, interpretaci a vyhodnocování rozhovorů je třeba uvažovat nad motivací, která vedla odsouzeného ke spolupráci na výzkumném projektu. Odsouzený může očekávat získání nějaké výhody, či prospěchu, což může ovlivnit obsah jeho výpovědi a zkreslit zkoumané skutečnosti.

Vzhledem k tomu, že odsouzení jsou vůči zvukovému záznamu rozhovoru podezřívaví a málo ochotní k souhlasu s nahráváním, dáváme přednost písemným poznámkám v průběhu rozhovoru. Nahrávání by mohlo vyvolat větší tendenci k účelovým prohlášením směřujícím ke zlepšení vlastního obrazu, což by devalvovalo zjištěné skutečnosti. Proto je třeba strukturu interview předem pečlivě připravit a vyhotovit podrobný zápis bezprostředně po skončení interview.

Důležitým prvkem interview je jeho kombinace s metodami **pozorování** a to jak extraspekce (pozorování dotazovaného), tak introspekce, kdy je nezbytná také schopnost sebereflexe na straně tazatele. Při pozorování během rozhovoru se soustředíme na nápadnosti ve vzhledu, úpravě zevnějšku, tělesné čistotě, zvláštnosti ve verbálním a neverbálním projevu, projevy neklidu, nervozity, zvýšené emotivity, podrážděnosti, apatie, obavy, sdílnost, snaha učinit dojem, ukázat se v lepším světle, snaha o manipulaci, zájem, apod.

4.5. Postup a realizace výzkumného sledování

Úspěšný výkon trestu OPP definujeme jako trest, který byl vykonán:

- v uloženém rozsahu
- v roční lhůtě od nařízení trestu
- za splnění podmínky vedení řádného života, tzn. bez spáchání dalšího trestného činu v roční lhůtě.

Fakt řádného vykonání trestu OPP automaticky neznamená, že lze považovat resocializaci za úspěšnou. Tato skutečnost však svědčí o alespoň minimální schopnosti odsouzeného převzít odpovědnost za svůj život, o akceptování pravidel a uloženého trestu a přizpůsobení se uloženým povinnostem a požadavkům. Lze očekávat, že odsouzený, u něhož k pozitivnímu posunu došlo, trest zřejmě vykoná.

Před samotným interview jsme připravili okruh témat a seznam otázek, které jsme cíleně zaměřili ke zjištění charakteristik zpracovaných v teoretické části práce.

Rozhovoru s klientem předcházela:

- příprava schématu rozhovoru a jednotlivých otázek,
- výběr potenciálních účastníků studie,
- prostudování dostupného materiálu o osobě respondenta (viz anamnestická data),
- rozhovor s probační pracovnící, která s klientem dlouhodobě pracuje v rámci uloženého trestu, její postřehy a dojmy týkající se daného klienta.

Při studiu materiálů k jednotlivým klientům jsme se zaměřili na zjištění chybějících údajů, tak abychom je mohli při interview doplnit.

Interview probíhala po předchozím předjednání s klientem, kdy mu byl objasněn účel rozhovoru, a klient vyjádřil souhlas se spoluprací na kazuistické studii. Pro interview jsme měli k dispozici místnost, ve které běžně probíhají konzultace v rámci uloženého trestu. Tazatel nevystupoval vůči klientovi v minulosti v roli probačního pracovníka.

Při vypracování kazuistik jsme postupovali podle jednotné osnovy:

- Osobní údaje
- Kriminální anamnéza
- Popis aktuálního trestného činu
- Spolupráce s PMS v rámci uloženého trestu
- Rodinná anamnéza
- Vzdělání
- Zaměstnání
- Sebepojetí
- Postoj k trestnému činu
- Postoj k trestu
- Motivace ke změně

V odůvodněných případech, kdy představuje abúzus návykových látek významné riziko, zpracováváme v kazuistikách i toto téma.

4.6. Kazuistiky

V kazuistikách jsou zpracovány případy úspěšných a neúspěšných klientů:

1) odsouzených za trestný čin násilné povahy (výtržnictví s ublížením na zdraví)

2) odsouzených za trestný čin méně závažné povahy (maření výkonu úředního rozhodnutí, tj. porušení zákazu řízení motorových vozidel)

3) odsouzených za trestný čin související s drogovou závislostí

Kazuistika č. 1

Richard, 30 let

úspěšný výkon OPP

Kriminální anamnéza:

1. trestný čin ve 20 letech: výtržnictví podle §202 odst.1 tr.z., podmíněné odsouzení na 4 měsíce se zkušební dobou 12 měsíců + ochranné léčení protialkoholní ambulantní formou, osvědčil se

2. trestný čin v roce 2000: výtržnictví podle §202 odst.1 tr.z., uložen trest 400 hodin OPP, vykonal

3. trestný čin v roce 2005: výtržnictví podle §202 odst.1 tr.z., ublížení na zdraví podle 221 odst.1 tr.z., uložen trest OPP 400 hodin a přiměřené omezení, aby se během výkonu trestu zdržel se požívání alkoholických nápojů

Popis aktuálního trestného činu:

Dne X.X.2005 kolem 23.50 hod. v objektu restaurace za přítomnosti hostů v podnapilém stavu úmyslně a bezdůvodně fyzicky napadl Michala J., nar.X.X.1983 a úderem pěstí do obličeje mu způsobil zlomeninu kosti nosní vpravo s posunem, tedy zranění, pro které trvala pracovní neschopnost a omezení v obvyklém způsobu života do X.X.2005

Spolupráce s PMS v rámci uloženého trestu:

- Richard se dostavoval na konzultace v rámci uloženého trestu v dohodnutých termínech, trest OPP vykonal bez nutnosti zásahu ze strany PMS. Organizace, která klienta přijala pro výkon trestu OPP vyslovila s jeho přístupem a s odvedenou prací spokojenost. Slabší je klientova ochota řešit nadměrnou konzumaci alkoholu, která v jeho případě spouští kriminální chování. Tomuto tématu se vyhýbá, popírá jeho naléhavost a aktuálnost, odmítá nutnost se jím

hlouběji zabývat, svěřit se do odborné péče, je přesvědčen, že se dalším excesům vyhne a zvládne alkohol sám.

- Prvně uložený výkon trestu OPP přišla na středisko PMS bez pozvání a bez vědomí syna předjednat jeho matka. Žádala probační pracovníci o přeměnu trestu OPP na peněžitý či jiný trest, protože „Ríša přeci nepůjde pracovat v oranžové vestě, to je pod jeho úroveň a důstojnost, raději by šel do vězení, to ale ona nedovolí“. Je rozhodnuta jít osobně domluvit do organizace zajišťující výkon trestu OPP, aby mu dali lepší práci, také rozhodně trvá na tom, že Ríša nemůže nikam dojíždět, musí to být práce v Kolíně.

Rodinná anamnéza:

matka: 61 let, vyučená, kuchařka, netrestána

otec: 61 let, vyučený, dělník, netrestán

- Richard vyrůstal v neúplné rodině. Rodiče se rozvedli v jeho šesti letech. Manželství bylo konfliktní, Richard se s rozvodem rodičů i přesto těžko vyrovnával. Myslí, že mu chyběla mužská ruka a přísnější vedení. S otcem se stýkali nepravidelně, v současné době kontakt neudržují. Sourozence nemá, vyrůstal jen s matkou. Matka ho štvala se superlativy, byl pro ni úžasný, přehnaně ho chválila, odmítala vidět jeho chyby, ale on je měl. V dětství nebyl vůbec trestán, což nyní vidí jako chybu. Myslí, že to potřeboval. Byl chválen za vše, chválu pocítoval jako neadekvátní.
- Matka je na syna silně citově fixovaná, ve vztahu k němu je úzkostná, nerespektuje, že syn je již dospělý. Vztah k synovi pro ni zůstal od rozvodu až dodnes jediným citovým vztahem a odmítá si připustit synovy nedostatky. Synovy záležitosti přebírá iniciativně (někdy i proti synově vůli) do svých rukou, snaží se ho chránit proti

„zlému“ světu. Upírá mu osamostatnění a znemožňuje převzetí zodpovědnosti za vlastní jednání. Opečovává ho, omlouvá, důvody synových nezdarů vidí pouze ve vnějších okolnostech, nebo ve vlivu alkoholu a špatných kamarádů.

- Richard o matce mluví přezíravě, s despektem, její snahy mu pomoci ho obtěžují a stydí se za ně. Nakonec ale využívá toho, co mu zařídila či vyjednala. Ví, že matka vše dělá z lásky a dobrosrdečnosti, ale je mu to protivné, je na ni občas hrubý, neurvalý, brání se jejím zásahům do života. Přesto se ani po založení vlastní rodiny nedokázal osamostatnit a dal za vděk sdílením společné domácnosti s matkou. Přes všechny výhrady, které k matce cítí, mu na ní záleží. Trápilo ho, jak jeho poslední trestní stíhání opět velmi intenzivně citově prožívala. Cítí se proto vůči ní provinile.
- Richard se ve 26 letech po roční známosti oženil, když zjistili, že je přítelkyně těhotná. Nešlo o plánované dítě, ale nyní je rád, že Davida má. Je poprvé ženatý, s manželkou a tříletým synem žijí v rodinném domku u Richardovi matky. Richardova matka se do rodinného života svého syna často vměšuje, což vede ke konfliktům mezi manžely. Ve vztahu dochází k častým neshodám, kdy Richard nezřídka přejde do agresivního napadání partnerky (většinou pod vlivem alkoholu). Manželka (24 let) má středoškolské vzdělání, na mateřské dovolené si přivydělává jako účetní.
- Richard nemá vzhledem ke svým rodinným povinnostem a zaměstnání příliš volného času. Tráví jej především doma se svým synem. Doma má i posilovnu, ale ke cvičení se dostane zřídka. Občas zajde do kina, kamarádů moc nemá.

Vzdělání:

- Na základní škole patřil mezi slabší žáky, učení mu nešlo ani ho nebavilo, vyučil se instalatérem.

Zaměstnání:

- Po vyučení pracoval jako dělník. Krátce jako číšník, ale tam jeho problémy s alkoholem narůstaly, musel z tohoto zaměstnání odejít. Popíjel po celý den, ztrácel přehled o množství vypitého alkoholu. V současné době pracuje u soukromého podnikatele jako dělník. Zaměstnání je pro něho důležité, nikdy nebyl dlouhodobě bez práce a to ani v období, kdy jeho problémy s alkoholem byly největší. Zaměstnání mu spolu s příjmem manželky poskytuje dostatečný příjem pro zajištění rodiny. Dluhy a pohledávky z trestního řízení je schopen hradit.

Abúzus alkoholu:

- První kontakt s alkoholem Richard udává asi v 15 letech, kdy pil příležitostně ve společnosti kamarádů, hlavně pivo. Postupně se konzumace alkoholu zvyšovala, stupňovalo se množství a přidával se i tvrdý alkohol. Asi v 16 letech zažil poprvé amnestické okno, problémy s alkoholem vrcholily podle Richarda mezi 17 a 20 rokem, kdy již popíjel každodenně 5-10 piv. V té době pracoval krátce jako číšník, což jeho problémy s alkoholem umocnilo. Toto pracovní místo asi po půl roce opustil, aby se vyhnul úplnému propadu. Několikrát se ocitl na záchytné stanici, měl výpadky paměti, pil v tazích především o víkendech. Popírá ranní doušky, třesy, halucinace.
- Ve 20 letech byl poprvé v souvislosti s opilostí souzen za trestný čin výtržnictví a byla mu uložena ochranná ambulantní protialkoholní léčba. K té však nebyl motivován, myslí, že mu výrazné zlepšení nepřinesla.
- Přibližně v období, kdy zakládá vlastní rodinu, nastal v závislosti na alkoholu posun od každodenního pití k jednorázovým excesům, kdy si jednou za čas (cca 1x do měsíce) potřebuje „propláchnout hlavu“. Každodennímu vysedávání po restauracích se vyhýbá. Sám o sobě říká, že neumí pít s mírou. Buď abstinuje, nebo pije

nekontrolovatelně. Je si vědom toho, že pokud začne pít, nedokáže s pitím včas přestat a většinou končí absolutní opilostí, která někdy vyústí v agresivní jednání, případně v zásah policie a trestní stíhání. Alkohol podle Richarda nikdy neměl negativní vliv na zaměstnání, nedošlo k absencím v zaměstnání nebo k selhání v práci.

Sebepojetí:

- Matčino hyperprotektivní a neadekvátní hodnocení syna vedlo u Richarda k rozporuplnému pohledu na sebe sama a ztrátě důvěry k matce, její autority i jakéhosi pevného bodu, podle kterého by se mohl řídit a který by mu dával důvěryhodnou zpětnou vazbu. Byl neopodstatněně chválen a omlouván i v případech, kdy bylo na místě spíše jasné vymezení hranic a stanovení pevných pravidel.
- Richard sám se sebou není příliš spokojen. Přesto se hodnotí především pozitivními vlastnostmi: je spolehlivý, pracovitý, trpělivý, klidný, svědomitý. Chybí mu rozhodnost, zvědavost. Impulsivnost, sklon jednat agresivně, slabou vůli a nízkou sebekontrolu při otázce na své špatné vlastnosti nezmiňuje, přestože tyto vlastnosti jsou čitelné z povahy jeho trestných činů.
- Radost mu dělá především jeho syn, manželka, úspěchy v zaměstnání i to, že se dokázal vyhnout vězení. Analogicky se starosti váží na péči o syna, obavy o stálou práci, ale i obava z možného dalšího excesu v budoucnosti. Kdyby to šlo, chtěl by vymazat minulost, především období, kdy v 17 letech začal nezadržitelně pít alkohol. Jeho přáním je mít šťastnou a spokojenou rodinu.

Postoj k trestnému činu:

- Richard se i v minulosti k trestným činům vždy přiznal, připouští jejich závažnost, na druhou stranu odmítá pracovat na hlavní příčině a spouštěči agresivity, tj. alkoholu. Ví o sobě, že pokud se víc napije, objevují se u

něho agresivní tendence a sklon k impulsivnímu a nekontrolovanému jednání.

- Na průběh posledního fyzického napadení si příliš nepamatuje. Neví, co se přesně odehrálo, co ho vyprovokovalo. S poškozeným se neznal, ani po trestném činu se s ním nekontaktoval. Následky trestného činu řeší v rozsahu, který mu ukládá rozsudek, tj. vykonal uložený trest, uhradil škodu VZP za ošetření poškozeného a náklady trestného řízení, čímž považuje celou věc za uzavřenou. O osobní omluvě neuvažoval, myslí, že vykonáním trestu své soudem uložené povinnosti dostál.
- Richard si dobře uvědomuje, že jeho trestné činy pramení z nadměrného pití alkoholu, kdy se přestává kontrolovat. Je přesvědčen, že jinak by se trestných činů nedopustil. Sám zatím s alkoholem neúspěšně bojuje.

Postoj k trestu:

- Richard trest OPP přijal jako důvěrně známý. V minulosti jej již úspěšně vykonal a aktuální trest vykonával ve stejné organizaci (v areálu mateřské školy). Neměl s jeho výkonem žádný problém, práce ho bavila. Ocenil, že mohl pracovat anonymně, důležité pro něj bylo, že měl možnost výkon trestu skloubit se svým zaměstnáním. Cítil, že práce, kterou v rámci trestu odvádí má smysl, je potřebná a je za ním vidět. Těšila ho i pochvala a ocenění ze strany ředitelky mateřské školy.

Motivace ke změně:

- Spouštěcí roli v kriminálním jednání u Richarda hraje alkohol. Pod vlivem alkoholu padají zábrany a nechává se snadno vyprovokovat k agresivnímu jednání, nebo sám provokuje a vyvolává konflikty. Richard si je vědom toho, že za jeho trestnými činy stojí alkohol, na druhou stranu však zatím odmítá podniknout konkrétní kroky k tomu, aby svůj problém s alkoholem začal řešit. Odvolává se na svou

snahu vyhýbat se restauracím, kdy dokázal změnit své rituály do té míry, že již alkohol nepopíjí denně, přesto ho jeho občasné excesy vrhají do problémů jak ve vztahu s manželkou, tak v případě trestního stíhání. Svěření se do péče odborníka odmítá. Zmiňuje zkušenost z ochranného léčení, které pro něho nemělo žádný výsledek. Spoléhá na to, že do budoucna již kontrolované pití zvládne.

- U Richarda jistý potenciál k pozitivní změně existuje. Je důležité, že má kritický náhled na hlavní příčinu svých problémů, sám se snaží svépomocí konzumaci alkoholu omezit a bojuje s ní, ale odborné vedení v jeho případě bude zřejmě nezbytné. Existuje naděje, že při dlouhodobější intervenci by se mohlo podařit Richarda přivést k získání podpůrných mechanismů v případech, kdy jeho vůle vyhnout se konzumaci alkoholu selhává.

Kazuistika č. 2

Jaroslav, 26 let

neúspěšný výkon OPP

Kriminální anamnéza:

1. trestný čin v 18 letech: krádež podle §247 odst.1a, b tr.z. ve spolupodílnictví podle §9 odst.2 tr.z., uložen trest OPP ve výměře 200 hodin, přeměněn na trest odnětí svobody nepodmíněně v trvání 77 dní

2. trestný čin v roce 2000: svémocné odloučení podle §284 odst.3 tr.z., podmíněné odsouzení 6 měsíců se zkušební dobou 1 rok, pro porušení podmínky vedení řádného života byl trest odnětí svobody nařízen

3. trestný čin v roce 2000: maření výkonu úředního rozhodnutí podle §171 odst.1c tr.z., podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody v trvání 5 měsíců na zkušební dobu 2 roky + zákaz řízení motorových vozidel v trvání 2 let

4. trestný čin v roce 2005: výtržnictví podle §202 odst. 1tr.z., ublížení na zdraví podle §221 odst. 1tr.z., uložen 400 hodin OPP

Aktuální trestný čin:

Dne X.X.2005, mezi 01,15-01,30 hod., obv. před restaurací udeřil pěstí do obličeje Jiřího Š., nar. X.X. 1985 a způsobil mu mnohočetnou zlomeninu nosu s výraznou deviací kostry nosu s odlomením kostěné části nosní přepážky s dobou léčení nejméně dvou týdnů.

Spolupráce s PMS v rámci uloženého trestu:

- Jaroslav se výkonu trestu OPP vyhýbal již od jeho uložení. Na výzvy probační úřednice z počátku vůbec nereagoval, obsílky nepřebíral. K dojednání podmínek výkonu trestu se dostavil až po opakovaných urgencích. I poté se snažil

nařízení trestu oddalovat s odůvodněním, že v současné době hledá zaměstnání a to mimo okruh svého bydliště, protože se chce dostat z negativního vlivu svých kamarádů, není tedy zřejmé, kde se bude nadále zdržovat. Proto po dohodě s klientem bylo nařízení trestu OPP do konkrétního místa odloženo o 1 měsíc s tím, že při další konzultaci klient sdělí, kde se bude v následujících měsících zdržovat, podle toho bude dojednáno místo výkonu. Na domluvený termín konzultace se nedostavil a reagoval až na opakovanou výzvu. I při druhé konzultaci uváděl stejné důvody, proč nemůže výkon trestu nastoupit. Trest mu byl tedy nařízen vykonat v místě trvalého bydliště ve prospěch obecního úřadu. V průběhu roční lhůty byl Jaroslav opakovaně vyzýván a upozorňován na povinnost nastoupit a vykonat uložený trest, ale na tyto výzvy nereagoval. Trest v roční lhůtě nenastoupil, proto mu byl přeměněn v trest odnětí svobody.

- Klient spolupráci s probační úřednicí označil za nevyhovující. Má pocit, že mu nevyšla dostatečně vstřícně ohledně místa výkonu trestu a nezohlednila jeho obtížnou situaci, kdy se on snažil vyřešit svou bytovou i finanční situaci. Trest OPP nemohl vykonat s ohledem na uvedené problémy.

Rodinná anamnéza:

matka: 57 let, základní, dlouhodobě v plném invalidním důchodu, netrestána

otec: 59 let, základní, nezaměstnaný, trestán za řízení pod vlivem alkoholu

- Jaroslav vyrůstal v úplné rodině jako nejmladší ze tří dětí. Manželství rodičů bylo před třemi roky rozvedeno, ale podle Jaroslava nebylo funkční už dávno. Mezi rodiči docházelo k častým neshodám především kvůli tíživé finanční situaci, kdy matka pobírala pouze invalidní důchod a otec byl dlouhodobě bez práce. K rozvodu došlo

poté, kdy matka vzhledem k onemocnění rakovinou potřebovala manželovu pomoc a péči, kterou jí on nebyl ochoten věnovat.

- Jaroslav své dětství označil za normální: v rodině si se vzájemně nevšímali, většinou si dělal, co chtěl, což mu vyhovovalo. Jeho průšvihy se nikdy moc neřešily, nebo dostal výprask a tím to skončilo. Trávil většinu času na ulici, neměl žádné koníčky. Rodiče na něho neměli žádné požadavky, byli nejspokojenější, když o něm nevěděli. V domácnosti neměl žádné povinnosti, které by musel plnit, případně se mu podařilo povinnostem vyhnout. Matka, než aby se s ním dohadovala, raději vše udělala za něj.
- Od rozvodu rodičů zůstal Jaroslav bydlet u matky, ale jejich vztah se začal brzy vyostřovat. Matka očekávala, že se o ní Jaroslav postará, ale on to cítil jako přítěž, „má svých starostí dost“. Jejich neshody vyústily v Jaroslavův nucený odchod z domova. Bylo to právě v době, kdy měl vykonávat trest OPP. Pobýval střídavě u svých sourozenců a známých po celém středočeském kraji, často měnil místa bydliště.
- V současné době se ani s jedním z rodičů nestýká. O kontakt s nimi nestojí, neví, co by si s nimi říkal. Matka by ho zase citově a finančně vydírala. O otci ani neví, kde v současné době bydlí a nezajímá ho to. Má k rodičům odtažitý vztah, necítí k nim žádné pouto, nic po nich nechce, a zároveň očekává, že ani oni po něm nic chtít nebudou. Rodiče o posledním trestním stíhání neinformoval, ale matka to zřejmě tuší podle soudních obsílek. V době, kdy u ní bydlel na něho naléhala, aby jí řekl, co zase provedl, ale on je toho názoru, že jí do toho nic není. Stejně mu s tím nepomůže.
- Je svobodný, bezdětný, v současné době bez přítelkyně.

Vzdělání:

- Jaroslav má základní vzdělání. Učební obor malíř nedokončil. Škola ho nebavila, neučil se dobře, občas měl dvojku z chování kvůli absencím. Často měl konflikty se spolužáky. Dokončené vzdělání mu nechybí, stejně by nenašel práci. Rodiče jeho odchod z učiliště vzali v klidu, sami jsou také bez vyučení.

Zaměstnání:

- Jaroslav je od odchodu z učiliště v evidenci úřadu práce. Nikdy oficiálně nepracoval. Pracoval příležitostně na stavbách, podle toho jaká práce se aktuálně naskytla. Příjem měl ze sociálních dávek a příležitostné práce. V době výkonu trestu odnětí svobody absolvoval rekvalifikační kurz na obsluhu křovinořezu a benzínové sekačky. Práci, kde by svou rekvalifikaci uplatnil, nenalezl, což podle něj potvrzuje jeho přesvědčení, že dokončení vzdělání nemá smysl. Připouští ale, že takovou práci ani nehledal. Neuživil by se tím, je pro něho výhodnější dostávat peníze na ruku.

Sebepojetí:

- Jaroslav pochází z citově chladného nepodnětného rodinného prostředí, kde neexistovaly ani povinnosti ani láska. Rodiče na něho nekladli žádné požadavky, nevedli ho k plnění povinností. Tento postoj k životu si Jaroslav nese do dospělosti. Život si zařídil tak, aby neměl žádné povinnosti, ať už k zaměstnavateli, k původní rodině, či k životní partnerce, nebo dětem. Necítí povinnost pomoci nemocné matce. Nikdo po něm nemůže nic chtít a on také od nikoho nic nechce. Žije ze dne na den a to mu vyhovuje.
- Jaroslav o sobě říká, že je smolař, trochu lajdák, pohodář, klidas, nenechá se nikým rozhodit. Myslí, že je kamarádský, ale i snadno ovlivnitelný: kvůli kamarádům se dostává často do problémů, například i do rvačky, za

kterou dostal trest OPP, se dostal kvůli kamarádovi. Z takového sebehodnocení lze vyčíst, že příčiny svých neúspěchů vidí spíše v zavinění druhých lidí nebo v nepříznivých okolnostech. Také jeho konstatování, že se nenechá nikým vytočit, je v mírném rozporu s povahou posledního trestného činu, za kterým lze spatřovat sklon k impulsivnímu jednání a nikoli schopnost řešit konfliktní situaci s klidem a rozvahou.

Postoj k trestnému činu:

- Jaroslav necítí odpovědnost za trestný čin, právě naopak: cítí se jako oběť, on byl napaden, je přesvědčený o své nevině a nespravedlivém odsouzení. Proti rozhodnutí soudu trestním příkazem se ale neodvolal, protože nevěří, že by se mu podařilo prokázat svou nevinu, nevěří ve spravedlnost soudů.

Postoj k trestu:

- Trest OPP je pro něho nejhorším trestem z těch, které mu byly v minulosti uloženy. Je pro něho pod úroveň pracovat zadarmo, nemůže si to dovolit. I vězení pro něho bylo lepší, tam ho do práce nikdo nenutil, v podstatě si tam mohl dělat, co chtěl. On se prostě nenechá „buzerovat“ a dělat zadarmo nebude. Během rozhovoru přiznal, že byl rozhodnut trest neodpracovat už v okamžiku, kdy mu byl doručen trestní příkaz. Již jednou mu byl trest OPP přeměněn, tenkrát dokonce nějaké hodiny odpracoval. Věděl tedy dopředu, co ho čeká a právě proto trest ani nenastoupil. Přeměna trestu v trest odnětí svobody pro něj nebyla překvapením. Vězení je pro něho přijatelnější varianta, nelituje toho, že trest neodpracoval.

Motivace ke změně:

- Jaroslav odmítá jakoukoli odpovědnost za trestný čin. Nemohl tedy ani akceptovat trest uložený za něco, co

nespáchal. Přestože demonstruje přesvědčení o své nevině, neudělal ani minimum pro to, aby byl projednávaný skutek přezkoumán při soudním jednání. Necháává události plynout bez snahy je nějak ovlivnit, či zvrátit. „To už dávno vzdal, nemá to cenu.“ Naprosto popírá jakýkoli problém na své straně. Naopak ve všech oblastech se cítí být spokojen, nemá potřebu cokoli měnit. Chtěl by mít akorát víc peněz, pořádné bydlení, ale to vše by chtěl získat bez vlastního přičinění, třeba výhrou v loterii, minimálně 5 milionů. Z takového přání je patrná tendence přijmout nezasloužený profit bez vyvinutí aktivního úsilí, spoléhání na to, že se situace vyřeší sama, i orientace na materiální hodnoty. V jeho přáních se neobjevuje žádná zmínka o potřebě rodinného zázemí ani mezilidských vztahů. Je orientován materiálně. Především si přeje, aby byl „v pohodě“, užíval si a nechali ho všichni v klidu.

Kazuistika č. 3

Jiří, 26 let

úspěšný výkon trestu OPP

Kriminální anamnéza:

1. trestný čin: ve 20 letech, svémocné odloučení §284 odst. 2 tr.z., podmíněné odsouzení na 6 měsíců, se zkušební dobou 2 roky, osvědčen

2. trestný čin v roce 2005: maření výkonu úředního rozhodnutí podle §171 odst. 1 písm.c tr.z., útok na veřejného činitele podle §155 odst. 1 písm.a, odst. 2 písm. a tr.z., ohrožení pod vlivem návykové látky podle §201 písm. b) tr. zákona, uložen trest OPP 400 hodin + zákaz řízení motorových vozidel v trvání 3 let

Popis aktuálního trestného činu:

Ačkoli rozhodnutím Městského úřadu v Kolíně, odboru dopravy ze dne X.X.2005...mu byl za řízení motorových vozidel pod vlivem alkoholu kvalifikované jako přestupek, uložen zákaz řízení, řídil dne X.X.2006 v 00,15hod. na okr. Kolín..., maje v krvi 1,89g/kg alkoholu, osobní automobil Audi... Hlídce Policie ČR, vykonávající dohled nad dodržováním pravidel bezpečnosti silničního provozu ... , která jej chtěla kontrolovat, nezastavil, ač na vozidle policie bylo užito jak světelné, tak i výstražné znamení a v závěru pronásledování, když mu na polní cestě směrem k bývalé pískovně vozidlo policie zatarasilo cestu, ve snaze ujet nejprve naboural do tohoto vozidla, v němž seděl jeho řidič prap. L. a poté se rozjel dopředu a narazil do nstržm. B., který před tím vystoupil a s baterkou stál u pravé přední části vozidla obv., v důsledku nárazu upadl na čelní sklo tohoto vozidla a utrpěl lehkou kontuzi stehna levé nohy.

Spolupráce s PMS v rámci uloženého trestu:

- Probační úřednice hodnotí přístup klienta k plnění soudem uložených povinností jako odpovědný, spolehlivý, bezproblémový. Plnil dohodnuté povinnosti, na termíny konzultací se dostavoval vždy v domluveném termínu a předkládal požadované doklady (splátky soudních výloh apod.) V komunikaci je strohý, uzavřenější, s nižší spontaneitou, komunikuje se zjevnou neochotou svěřovat se s osobnějším záležitostmi.
- Pro klienta spolupráce s probační úřednicí znamenala soudem uloženou povinnost, kterou musí splnit. Přínos pro sebe spatřuje především v získání informací, vysvětlení možností a postupu soudu. Lépe se zorientoval v podmínkách uloženého trestu, věděl, kam se má obrátit, pokud by v průběhu výkonu trestu nastal nějaký problém.

Rodinná anamnéza:

matka - 51 let, SEŠ, úřednice, netrestána

otec - 53 let, SOU, dělník, netrestán

- Jiří vyrůstal v úplné rodině, pro oba rodiče šlo o první manželství. Má o 7let staršího bratra, se kterým mají v současné době dobré vztahy, v dětství se prali, což považuje za běžné.
- Dětství hodnotí jako spokojené, vztahy v rodině jako harmonické. Otec měl v rodině vůdčí postavení, zatímco matka se vždy podřídila. Jiří má bližší vztah k otci, který pro něho představuje autoritu, váží si jeho cílevědomosti. Matku považuje za nerozhodnou, neschopnou se prosadit, což mu neimponuje, přitom sám u sebe stejné vlastnosti postřehl. Na druhou stranu však cítí její podporu a zájem o něj.
- Výchovu rodičů vnímal jako přiměřenou. Když byl na základní škole, často pobýval u prarodičů, aby se mohl věnovat fotbalu. Ti ho mírně hýčkali a rozmazlovali.

- Dosud bydlí u rodičů, jejich vliv na svůj současný život nepocituje, respektují jeho rozhodnutí. V době jeho trestního stíhání však byla atmosféra doma napjatá.
- Je svobodný, bezdětný. V současné době má partnerku (25let, poštovní doručovatelka), ale není taková, jakou by skutečně chtěl mít. On by chtěl stálost, rodinu a usadit se, zatímco partnerce vyhovuje volnější vztah. Neplánují společnou budoucnost. On by si do budoucna přál rodinný domek a stabilní rodinné zázemí.

Vzdělání:

- Jiří patřil mezi průměrné žáky, na škole neměl žádné kázeňské problémy. Je vyučen v oboru kuchař-číšník.

Zaměstnání:

- Po vyučení pracoval v 5 let v oboru, kdy vystřídal tři zaměstnavatele, vždy šel za lepšími platovými podmínkami.
- Poté asi 3 měsíce veden na úřadu práce, než si zajistil živnostenský list na hostinskou činnost.
- Od roku 2005 má živnostenský list na poskytování technických služeb. V této oblasti aktuálně podniká, instaluje vratovou techniku. Zakázek má dostatek, zajišťují mu přiměřený příjem. V pracovní oblasti se cítí být spokojen. Podnikání mu poskytuje větší volnost než zaměstnanecký poměr, může si sám řídit svůj čas i práci, což mu vyhovuje.

Sebepojetí:

- Rodiče k němu v dětství neměli zásadní výhrady, neměl vážnější průšvihy, od rodičů cítil podporu a přijetí, byl chválen především za sportovní výsledky, nebyl přísně trestán.
- Sám sebe vidí jako pohodáře, je přátelský, dokáže pomoci. Chtěl by být komunikativnější, cílevědomější, umět se víc

prosadit, mít větší ambice, někdy se nedokáže rozhodnout a odkládá problémy, přesto se mu nakonec daří dosáhnout toho, co si předsevzal. Jiří je sám se sebou spíš spokojen. Má přiměřené sebevědomí, v době, kdy byl bez zaměstnání neprožíval stres, byl si jist, že si dokáže najít práci a postarat se o sebe, což se mu skutečně podařilo.

- Ve svém životě si nejvíc váží rodinného zázemí, kterým pro něho dosud zůstávají rodiče. Se současným životem je spokojen, omezuje ho jen zákaz řízení. Svůj život si do budoucna představuje jako klidný rodinný život, chtěl by mít rodinný domek a dítě.
- Za největší úspěch považuje to, že je finančně zajištěn, je soběstačný, má práci, která ho baví. Za svůj nezdar označil tresty (nikoli trestné činy) uložené soudem. V současné době mu starosti způsobuje pouze zákaz řízení.
- Na straně klienta se zdá být rizikových faktorů minimálně: Jiří má stálé bydliště, dobré rodinné zázemí ve svých rodičích, kterými se cítí být přijímán, zároveň pro něho představují přiměřenou autoritu, má stabilní zdroj příjmů z práce, která ho baví i náplň volného času sportovními aktivitami, pohybuje se v prostředí kamarádů, kteří nemají kriminální minulost. Je schopen zamyslet se nad svými dobrými i špatnými vlastnostmi, je přesvědčen o své schopnosti ovlivnit chod událostí vlastním přičiněním.

Postoj k trestnému činu:

- Za trestný čin pocituje vinu i odpovědnost. Není nic, co by jeho vinu zmenšovalo, byla to jeho chyba, neměl řídit. Příčiny trestného činu vidí ve své hlouposti a nízké odpovědnosti a zkratu způsobeném požitím alkoholu. Také to byla trochu smůla (jel jen kousek...).
- Za své trestní stíhání se stydí, chce tuto věc ponechat v tajnosti.

- Následky trestného činu řeší do té míry, kterou mu ukládá rozsudek. Vykonal uložený trest OPP, platí soudní výlohy, čímž považuje následky trestného činu za odčiněné. Zraněnému se neomluvil, ani ho jinak nekontaktoval, nezajímal se o jeho zdravotní stav. Měl by obavy to udělat, neví, jak by poškozený reagoval, bylo by mu to setkání nepříjemné. Neví, co by měl říct poškozenému na svou omluvu. Raději na to nemyslí, je rád, že to má za sebou.

Postoj k trestu:

- Jiří trest OPP považuje za přiměřený, nepocituje žádnou nespravedlnost, uznává svou chybu. Akceptoval uložený trest, plní soudem uložené povinnosti, převzal odpovědnost za své chování, což ukázal svým přístupem ke splnění trestu. Průběh samotného trestního řízení a období před vynesením rozsudku, kdy se obával vyšetřování a vězení, byla nejtěžší zkouška v jeho životě. Měl obavy z reakce rodičů, matka z toho byla zdrcená, soud nesla těžce, stresovala ho, vyčítala mu to, dlouho se s tím nemohla smířit. Otec celou věc nekomentoval, příliš o tom nehovořil, nechal na něm, ať si to vyřídí: je již dospělý, sám si to způsobil. Jiří cítil, že otce zklamal, otec to vnímal jako ostudu rodiny. Jiřímu záleží mu na tom, co si o něm myslí rodiče i okolí, chce s nimi mít dobré vztahy jako před trestným činem.
- O tom, že trest OPP vykoná rozhodoval on sám, nic jiného, prostě pro něho neexistovala jiná možnost, „musel jsem to odpracovat, chtěl jsem“. Trest odnětí svobody by pro něho znamenal ztrátu, zaměstnání, zřejmě i ztrátu partnerky, dobré pověsti, pracovních možností.

Motivace ke změně:

- Jiří je v zásadě sám se sebou i se svým aktuálním životem spokojen. Není nic, co by chtěl měnit, snad by si přál jen víc pracovních zakázek a vrácení řidičského průkazu.
- V nejbližší době by chtěl uhradit zbývajících splátky za soudního řízení, je si jist tím, že je zaplatí, vydělává, je to v jeho silách, považuje to za svou povinnost, nespaturuje v tom žádnou překážku.
- Myslí si, že se po odsouzení změnil, byla to pro něho výstraha, nechtěl by to znovu zažít, uvědomil si následky případného pobytu ve vězení, co vše by tím mohl ztratit, velkým poučením pro něho byla reakce rodičů.
- Riziko opakování trestné činnosti (porušení zákazu řízení) u Jiřího do jisté míry souvisí s dosud ne zcela odkrytou či přiznanou podstatou příčiny trestného činu. Jiří víceméně uznává svou chybu, připouští vinu a přijímá uložený trest, sám ale trestný čin s opakovaným požitím alkoholu před jízdou spojuje minimálně, o možných následcích neuvažuje. Tématem kontrolované konzumace alkoholu není ochoten se zabývat, přestože právě alkohol byl důvodem oslabení jeho sebekontroly a ztráty zábrán před porušením zákazu řízení i následně agresivního a zkratkovitého jednání při zadržení hlídkou policie. Pití alkoholu ve svém případě nepovažuje za žádný problém, pije občas 2-3 piva, především po zápase, tréninku nebo na zábavě, což považuje za běžné a přiměřené. Problém konzumace alkoholu má vyřešen velmi rychle tím, že je nyní zákaz řízení rozhodnut dodržet, alkohol ho tedy nijak neohrožuje.

Kazuistika č. 4

Pavel, 24 let

neúspěšný trest OPP - přeměna pro porušení podmínky vedení řádného života

Kriminální anamnéza:

1. trestný čin ve 23 letech: maření výkonu úředního rozhodnutí podle §171 odst.1 písm.c tr.z., uložen trest odnětí svobody v trvání 2 měsíců, podmíněně odložený na zkušební dobu 1 roku + zákaz řízení motorových vozidel v trvání 1 roku, nařízen nástup trestu odnětí svobody

2. trestný čin: maření výkonu úředního rozhodnutí podle §171 odst.1 písm.c tr.z., porušení zákazu řízení 2 měsíce po právní moci předchozího rozsudku, uložen zákaz řízení motorových vozidel na dobu tří let a trest OPP ve výměře 300 hodin, který řádně nastoupil a vykonal 102 hodin

3. trestný čin: opětovné porušení zákazu činnosti v době výkonu trestu OPP, přeměna předchozího podmíněného odsouzení a zbývajících hodin trestu OPP v trvání 89 dnů, + nový trest 2 měsíce odnětí svobody nepodmíněně⁷

Popis aktuálního trestného činu:

Dne X.X.2005 řídil v obci Velim, osobní motorové vozidlo zn..., ačkoli mu byl trestním příkazem Okresního soudu v Kolíně ze dne X.X.2004 uložen trest zákazu řízení motorových vozidel na dobu 1 roku.

Spolupráce s PMS v rámci uloženého trestu:

- s probační úřednicí klient dobře spolupracoval, byl sdílný, hovorný, s mírnou snahou ukázat se v lepším světle, na konzultace se dostavoval v řádných termínech

⁷ Semistrukturovaný rozhovor byl s klientem veden v době jeho pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody.

- klient spolupráci s probační úřednicí považuje za součást trestu, musí to tak být, respektoval to, přínos vidí v tom, že měl dostatek informací, měl příležitost osobně probrat některé těžkosti, průběžně se informovat i na věci, které nepřímo souvisely s trestem, cítil i určitou podporu, zároveň i vyšší kontrolu a dohled, že se přímo někomu zodpovídá

Rodinná anamnéza:

matka - 58let, základní vzdělání, dlouhodobě v plném invalidním důchodu, nyní ve starobním důchodu, netrestána

otec - 62let, vyučen - zedník, v důchodu, netrestán, častá konzumace alkoholu

- pro oba rodiče se jednalo o první manželství
- Pavel se narodil rodičům ve zralém věku jako nejmladší z 5 dětí (bratři 36 let, 27 let, sestra 30 let a dvojče 24 let). Poslední těhotenství rodiče zaskočilo, další děti již neplánovali. Pro rodinu narození dvojčat znamenalo zvýšenou finanční zátěž, již v té době docházelo mezi rodiči k častým neshodám i fyzickému násilí ze strany manžela, což nakonec vedlo k rozvodu rodičů šest let po narození Pavla. Doma panovala napjatá atmosféra, Pavel rozvod rodičů uvítal. Otec se chodu domácnosti ani výchovy dětí příliš neúčastnil, po práci pobýval v restauraci a popíjel alkohol. Otce se snaží vymazat ze svého života, není pro něj důležitý, neodpustil mu jeho agresivní chování vůči matce. O otci nerad mluví, nestýká se s ním již přes 10 let, kontaktu s ním se vyhýbá, i před tím se vídali sporadicky.
- Matka byla podle vyjádření Pavla ve výchově benevolentní, nechávala mu velkou volnost. V dětství nebyl trestán, pokud udělal nějaký průšvih, před otcem to tajili. Matka věc řešila domluvou, zákazy a tresty většinou nakonec nevyžadovala. Měla vždy hodně vlastních starostí a nesla tíhu celé odpovědnosti za rodinu, domácnost i finanční

zajištění, na důsledný přístup při výchově dětí jí nezbývala energie. Pavel vztah s matkou hodnotí jako dobrý, i dnes se mu matka snaží v rámci svých možností pomoci.

- Pavel dosud bydlí v bytě své matky ve společné domácnosti s ní a dvojčetem, s ostatními sourozenci se příliš nestýká.
- Je svobodný, bezdětný, dříve střídal partnerky, v současné době má téměř roční vztah s 21-letou přítelkyní, která pracuje jako kadeřnice. Tento vztah klient považuje za vážný, rádi by spolu bydleli, ale nemají prostředky na osamostatnění.

Vzdělání:

- Ve škole patřil mezi průměrné žáky, nijak nevybočoval. Učení ho nebavilo, bral to jako nutné zlo, domácí přípravě se nevěnoval. Nikdy neměl velké ambice něčeho dosáhnout, v něčem vynikat.
- Vyučil se opravářem zemědělských strojů.

Zaměstnání:

- Po ukončení učiliště pracoval tři roky v oboru, poté jako údržbář, ale pro opoždění vyplácení mzdy pracovní poměr ukončil.
- Asi tři měsíce v evidenci na úřadu práce, kde absolvoval rekvalifikační svářečí kurz, pobíral podporu v nezaměstnanosti. Když byl bez zaměstnání prožíval velký stres.
- Před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody pracoval jako mechanik, svářeč a brusič, o zaměstnání nástupem do vězení přišel. V zaměstnání byl spokojen, vážil si toho, že šlo o stálý pracovní poměr, který mu zajišťoval jistotu a možnost plánovat do budoucna, byl spokojen s finančním

ohodnocením. Po návratu z vězení si chce co nejrychleji nalézt zaměstnání.

Sebepojetí:

- Na laxním přístupu k dodržování stanovených pravidel mohla svou roli sehrát benevolentní výchova, kdy matka v osamocené snaze zajistit chod početné rodiny zřejmě mnohé přestupky přehlížela a vyhýbala se jejich řešení. Pavel byl nejmladší z dětí, proto na něj už nebyly kladeny vysoké nároky, měl značnou volnost, chyběl mu mužský vzor, respektive otec jako autorita nefungoval a sám své povinnosti vůči rodině neplnil. Pavel se v dětství nesetkal s důsledným dodržováním daných pravidel a chyběly pevně vymezené hranice. Tresty a zákazy nebyly důsledně vyžadovány, naučil se vnímat jejich relativnost. Tuto zkušenost si přenesl do dospělosti, soudem uložené zákazy vnímá podobně nezávazně a doufá v obdobnou beztrestnost za své přestupky.
- Pavel si na sobě váží pracovitosti a spolehlivosti. Má pocit, že většinu věcí může ovlivnit a je v jeho silách dosáhnout to, co si předsevzal. Na druhou stranu je však pravda, že si neklade vysoké cíle, není nic o co by skutečně usiloval, nechává se životem unášet. Nevybavil si žádný úspěch. Přání do budoucna jsou zatím jen hypotetická, bez konkrétní představy jejich realizace, náhledu na možná úskalí a překážky. Do budoucna by chtěl založit rodinu, svatbu, byt, možná i dítě. V nejbližší době po propuštění na svobodu by si chtěl opatřit vlastní bydlení, důležité bude najít si stálé zaměstnání, aby si mohl vzít hypotéku a osamostatnit se.
- Sám sebe považuje za spolehlivého, což je do jisté míry v rozporu s opakovaným porušováním zákazu řízení a naznačuje neadekvátní sebepojetí. Spolehlivost vztahuje pouze na závazky pro něho subjektivně důležité, což pro něj zřejmě zákaz řízení není. Pavel sice připouští, že

odpovědnost za své činy nese on sám, přiznává svou chybu, přesto sám se sebou vyslovuje spokojenost a nechce na sobě nic měnit, na něčem pracovat, ačkoliv se v důsledku svého chování ocitl až ve vězení.

- Za svou zápornou vlastnost považuje, že ve vypjatých či konfliktních situacích dokáže být zlý a hrubý. Zpětně mu je vlastní chování nepříjemné a vyčítá si to. Spatřuje v tom chování svého otce a tyto vlastnosti mu dává za vinu. Největší nezdár svého života vidí v tom, že se ocitl ve vězení, což přičítá vlastní hlouposti. Starosti mu způsobuje ztráta zaměstnání, o které přišel v důsledku nástupu do výkonu trest. Má obavy, aby neztratil také přítelkyni.
- Nejdůležitější osoby v jeho životě jsou matka, dvojče a přítelkyně. Radost mu dělají jeho koníčky: opravuje auta, hudba (spolu s dvojčetem dělá DJe na diskotékách a vesnických zábavách, tím si zároveň přivydělává), relaxuje u televize, sleduje akční filmy.

Postoj k trestnému činu:

- Pavel si zpětně uvědomuje, že porušení zákazu řízení byla hloupost a zbytečnost. S odstupem času nyní vidí, že se situace, kdy se přes zákaz řízení posadil za volant, dala řešit tím, že by ho někdo odvezl, použitím autobusu, či vlaku. Případné následky si nepřipouštěl, odmítal se jimi zabývat. Nechtěl na to myslet, nepřipouštěl si, že by ho mohla policie přistihnout. Podcenil rizika. Nevěřil, že by kvůli porušení zákazu řízení mohl skutečně jít do vězení. Spoléhal na to, že to dopadne jako stejně jako v předchozích případech podmíněným trestem, nebo zpřísněním trestu OPP, přičemž oba zmíněné tresty, jak sám říká, pro něho v podstatě neměly závažnější následky či omezení.
- Teprve bezprostředně po spáchání posledního trestného činu, respektive při zadržení hlídkou si uvědomil, že může jít do vězení, přesto stále doufal v mírnější trest.

Nejhůř prožíval to, že odsouzením k trestu odnětí svobody zklame matku.

- Problémem v případě Pavla byla zřejmě bagatelizace trestné činnosti, tedy jeho zlehčující, neadekvátní postoj k trestnému činu. Pavel si musel být vědom rizika, která z porušení zákazu řízení pramení. Ale zřejmě v minulosti beztrestně zákaz řízení porušoval ve více případech, čímž se utvrdil v pocitu neohroženosti a nepostižitelnosti. Bagatelizace závažnosti porušování zákazu řízení (nic tím nikomu nezpůsobil, nikomu tím neubližuje, zákaz je formalita a jeho porušení banalita) mu usnadnila porušování uloženého zákazu.

Postoj k trestu:

- Uložený trest OPP považuje za přiměřený, nepocituje v souvislosti s trestem žádnou nespravedlnost, snad jen v tom, že by trest býval odpracoval celý, kdyby nedošlo k jeho přeměně. Přeměna předchozích trestů v trest odnětí svobody mu připadá příliš přísná. Je to dosud nejtěžší trest, znamená pro něho odloučení od rodiny, ztrátu zaměstnání, možná i partnerky. Nejhůř nesl prvotní šok ze samotného nástupu do vězení, postupně si zvykl. Pobyt ve vězení neprožívá jako něco hrozného, ale opakovat by to nechtěl.

Motivace ke změně:

- Pavel sám se sebou i se svým životem vyslovil spokojenost. Nenašel oblast, ve které by se mohl zdokonalit, něčeho dosáhnout. Cíle a ambice do budoucna spojuje s přítelkyní, rodinným zázemím a osamostatněním se.
- Cítí se být poučen pobytem ve výkonu trestu odnětí svobody. Je přesvědčen, že pro vyvarování se trestné činnosti postačí, pokud bude mít oporu ve své přítelkyni a stálý pracovní poměr. Uvedené záruky (přítelkyně a stálé zaměstnání) však v minulosti na zamezení recidivy

nestačily. V klientovi se neodehrála důležitá změna náhledu na své chování a na nutnost dodržování uloženého zákazu. Také odkaz na odstrašující účinek trestu odnětí svobody je v jeho podání vágní, vzhledem k jeho inzerované rychlé adaptaci na vězeňské prostředí. Na druhou stranu mu však přeměna předchozích trestů v trest odnětí svobody nechala zažít následky svého jednání, dodala pro něho potřebnou informaci o nutnosti respektování rozhodnutí soudu a otřásla jeho pocitem neohroženosti. Tyto okolnosti by v budoucnosti snad mohly v Pavlově případě vést k zodpovědnějšímu přístupu k povinnostem, závazkům i právním normám.

Kazuistika č. 5

Petr, 22 let

úspěšný výkon trestu OPP

Kriminální anamnéza:

1. trestný čin v 16 letech: porušování domovní svobody podle §238/2,3 tr.z., trest odnětí svobody v trvání 4 měsíců, podmíněně odložený na zkušební dobou 1 rok, osvědčen

2. trestný čin v roce 2005: nedovolená výroba omamných a psychotropních látek a jedů, šíření toxikománie a ohrožování mravní výchovy mládeže podle §187 odst. 1, §188a odst. 1,2 a §217 odst. 1b tr.z., uložen trest OPP 400 hodin + přiměřené omezení zdržet se konzumace návykových látek

Popis aktuálního trestného činu:

Nejméně od počátku roku 2004 ve svém okolí nabízel, rozšiřoval a sváděl k užívání především konopí, ze kterého zhotovoval jointy a ponejvíce ve svém bytě je kouřil, s Martinem H., Jiřím M. a Davidem P. Martin H. dostal od obv. zdarma nejméně 10 jointů a zakoupil konopí v množství na dalších 30 jointů. Dne X.X.2005 obv. aplikoval Martinu H. nitrožilně dávku heroinu, kterou od něho dostal. Martin H. po této dávce upadl do bezvědomí a musel být RZS převezen do nemocnice.

Spolupráce s PMS v rámci uloženého trestu:

- Petr v rámci uloženého trestu dobře spolupracoval, nebylo nutné s ním řešit žádné problémy v souvislosti s výkonem trestu OPP, na konzultace se dostavoval včas a v řádných termínech, při konzultacích byl uvolněný, hovorný, bylo patrné, že je rád, že mu někdo naslouchá.

Rodinná anamnéza:

matka - 40 let, vyučená brusička skla, pracuje jako servírka, netrestána

otec - 45 let, vyučený zámečnick, podniká ve starožitnictví, netrestán

v rodinné anamnéze bez abúzu návykových látek

- Petr vyrůstal v úplné rodině do svých 15 let, kdy se rodiče rozvedli, po rozvodu z vlastního rozhodnutí zůstal u otce. V době, kdy si otec našel novou partnerku, se odstěhoval k matce, která však mezitím již také založila novou rodinu. Zde se necítil dobře a před 3 roky využil možnosti nastěhovat se do rodinného domku po svých prarodičích, kteří zemřeli. Zde žije sám.
- Petr má bližší vztah k otci, i přesto se stýkají sporadicky. Petr ho kontaktuje jen v případě nutnosti, když má nějaký problém, např. tr. stíhání, nedostatek financí. Petr otcovu pomoc vnímá tak, že mu otec většinou vyhoví, aby se jím nemusel dál zabývat a měl čisté svědomí, že se o něho stará. Zároveň tím demonstruje, že je v péči o něho lepší než matka.
- S matkou poté, co se od ní odstěhoval v podstatě kontakt neudrhuje, nerozešli se v dobrém. Matka mu občas telefonuje, ale Petr to z její strany pocituje jako splnění formálního zájmu.
- Petr má o 3 roky mladšího bratra, který zůstal po rozvodu ve výchově matky a dvě nevlastní sestry.
- Rodinné zázemí hodnotí jako špatné. Nemá na dětství dobré vzpomínky, byli doma s bratrem často sami, ponecháni sami sobě. Nejbližší vztah má právě k bratrovi. Rodiče hodně času trávili mimo domov, nestarali se ani o jeho školní výsledky i jeho propadnutí v 7. třídě „vzali vlašně“. Často se hádali, dle jeho názoru se měli rozvést dřív. Petr k rodičům nechová úctu, nevnímá je jako autoritu,

přesto o jejich zájem a lásku stál. Nyní říká, že je smířen s tím stavem, jaký je.

- Petr měl v minulosti asi 8 partnerek, nemá potíže se seznamováním. V současné době má partnerku, jde o volnější vztah, který trvá asi 4 měsíce. O společné budoucnosti neuvažují.

Vzdělání:

- Petrův prospěch na základní škole se postupně zhoršoval, v 7. třídě propadl z matematiky, neměl nikdy sníženou známku z chování.
- Učil se v učebním oboru kuchař - číšník, který nedokončil. Jednalo se o placené učiliště, které vybral otec. První rok hradili školné rodiče na půl, poté se nemohli dohodnout na dalším společném placení. Otec mu zaplatil 1. pololetí, matka se odmítla dál na platbě účastnit, s tím, že tuto školu zvolil otec a měl by se o finanční stránku postarat sám. Škola ho docela bavila, ale přechod na jiné učiliště si nevyjednal. V současné době vylučuje, že by si vzdělání dokončil. Odmítá chodit do školy se spolužáky o 5 let mladšími.

Zaměstnání:

- Zaměstnán byl na 2 místech, v obou případech pracoval jako skladník. První pracovní poměr trval 2 měsíce, jednalo se o sezónní práci. V druhém případě pouze 1 směnu, odešel protože se mu práce nelíbila.
- Od té doby až dosud je veden na úřadu práce, pobírá sociální dávky, občas mu finančně vypomůže otec.

Drogová anamnéza:

- Petr od 15 let příležitostně pije alkohol, většinou při oslavách, nikdy ale soustavně nadměrně, opije se několikrát za rok, amnestické okénko zažil, ale výjimečně

- Od 16 let kouří marihuanu, „hodně často“ (4-5 cigaret denně), marihuanu nepovažuje za drogu, halucinace zažíval, ale žádný nepříjemný stav, v současné době kouří pouze občas jednoho „jointa“, na marihuaně nepocitoval nikdy závislost.
- Petr začal brát pervitin před 4 lety, asi po půl roce přešel na nitrožilní podávání. Dostal se na denní dávku 200mg jednou denně. Drogu bral 5-6 dní v kuse, potom měl 2 dny přestávku. Často prožíval paranoidní stavy po pervitinu, někdy měl nepříjemné dojezdy intoxikací, kdy se objevovaly vztahovačné obavy, po dojezdu cítil potřebu další aplikace.
- V současné době užívání pervitinu popírá. Stopy po vpichách jsou staršího data. Tvrdí, že se závislosti zbavil sám bez odborné pomoci za podpory bratra, po pro něj varující události, kdy byl svědkem, jak kamarád upadl po aplikaci heroinu do bezvědomí (viz trestný čin). Začínal mít narůstající obavy z halucinogenních stavů, podle jeho tvrzení abstinuje asi rok.
- Kromě pervitinu vyzkoušel tripy, extázi, lysohlávky, rohypnol, diazepam, nic z uvedených drog nebral pravidelně nebo delší dobu, kouří 20 cigaret denně.

Sebepojetí:

- Petr pochází z neutěšeného rodinného zázemí, kdy o něho ani jeden z rodičů nejeví ani v minulosti nejevili větší zájem, pocitoval z jejich strany lhostejnost. Sám je velmi citlivý, citový vztah s rodiči postrádal, stejně jako jejich podporu a vedení. Omezili si na zajištění materiálního zázemí. Rodiče na něho nekladli žádné požadavky, nezáleželo jim na jeho školních výsledcích ani úspěchu v jiné oblasti. Petr si proto ani sám na sebe neklade vyšší, náročnější cíle vyžadující úsilí, nedůvěřuje si, že by něčeho mohl sám dosáhnout. Rodiče nakonec neschopností vzájemně se domluvit na hrazení

školného Petrovi v podstatě znemožnili ukončit si vzdělání. Užívání drog bylo u Petra vyústěním absence citových vazeb v rodině, ponechání naprosté volnosti a absence jakéhokoli vedení. Petr se nenaučil využívat svůj volný čas, nikdy neměl žádné koníčky, nenavštěvoval zájmové kroužky. Ukončením studia ztratil i poslední pevný denní program a povinnost.

- Sám se hodnotí jako klidné povahy, nic ho nerozčílí, myslí si, že nevyvolává konflikty, povahově by se nechtěl v ničem měnit. Říká o sobě, že je společenský, kontakty navazuje bez problémů, přitom ale žije osaměle bez hlubších vazeb na kohokoli blízkého včetně současné přítelkyně. Chybějící rodinné vztahy se snaží nahradit alespoň vztahy s vrstevníky, čímž zároveň nějak vyplní den. Rozdáváním marihuany mezi kamarády si zajišťoval sociální kontakt a přijetí vrstevníky. Přesto je z jeho výpovědi patrná touha po rodičovském zájmu.
- Nejvíc mu chybí peníze, rád by investoval do chátrajícího domku po prarodičích, ve kterém v současné době bydlí. Rád pracuje na zahrádce, má rád motorky, ale nevlastní řidičský průkaz. Víkendy tráví na technoparty a podobných akcích, přes týden nemá žádný program, žije ze dne na den, bez nějaké náplně a cílů, nemá peníze aby je realizoval.

Postoj k trestnému činu:

- Petr odpovědnost za trestný čin přijímá částečně. Přiznává, že k němu domů chodili kamarádi a kamarádky, kterým někdy dal kouřit marihuanu, nikdy jim ji však neprodával, dostávali ji zdarma, nesledoval tím tedy obohacení, šlo o „kamarádskou výpomoc“. V té době užíval pervitin, neuvažoval nad možnými důsledky, byl to jeho životní styl, zajišťoval si tím denní náplň. Na té droze si asi ani neuvědomoval, že by se dopouštěl něčeho nezákonného. Nezabýval se tím, nemyslel, že by kvůli tomu mohl být někdy stíhaný. V současné době si ale uvědomuje,

že rozdáváním marihuany mohl způsobit vznik závažnější závislosti.

- Popírá, že by Martinovi aplikoval heroin, sám heroin v životě nebral. Je však pravda, že byl u toho, když si Martin heroin nitrožilně aplikoval. Martin heroin užíval dlouhodobě, nešlo rozhodně o první dávku. Poté, co Martin omdlel, mu poskytl první pomoc, myslí si, že mu zachránil život. Potom zavolal sanitku, v tu dobu nebyl pod vlivem žádné návykové látky. Nedovede si vysvětlit, proč Martin uvedl, že mu heroin aplikoval on. Cítí jako křivdu, že tím, že zavolal záchranku se spustilo trestní stíhání. Přesto by i dnes jednal stejně (zavolal RZS).

Postoj k trestu:

- Petr se obával uložení nepodmíněného trestu a doufal v trest podmíněný. Uložení trestu OPP ho nakonec docela příjemně překvapilo a ulevilo se mu. Neměl problém s jeho výkonem ani žádné konflikty se zaměstnavatelem, práce nebyla nijak náročná, nemusel kvůli ní dojíždět. V podstatě uvítal, že má nějakou činnost během dne, „den mi líp utekl“. Uloženou práci nepovažoval za podřadnou, přestože se jednalo o úklid veřejných prostranství.
- Také kontakt s probační úřednicí považoval za příjemné zpestření svého dne, nepociťoval žádný nátlak nebo kontrolu nad svou osobou, přivítal, že si může popovídat, nevnímal to jako trest.
- Nespravedlnost trestního stíhání vnímá v tom, že Martinovi svým jednáním zachránil život a nakonec za to má být ještě potrestán. Přesto trest akceptoval a smířil se s ním, protože nevěřil v prokázání své nevinu, naopak obával se přísnějšího trestu.

Motivace ke změně:

- Se svým životem není příliš spokojen, ale v současnosti nemá síly na to, aby to změnil. Dosud byl zaměstnán tím,

aby se zbavil závislosti na pervitinu. Na zvýšení kvalifikace a získání práce v současné době rezignoval. Není přesvědčen, že by si špatně placenou prací polepšil oproti sociálním dávkách.

- Petr je schopen rozpoznat a pojmenovat své problémy (drogy, trestní stíhání, nezaměstnanost, nekvalifikovanost), přesto si nevěří, že s tím dokáže cokoli udělat. Současný stav mu sice nevyhovuje, ale zároveň není ochoten vynaložit potřebné úsilí pro jeho změnu. V realizaci změn vidí samé překážky a popírá své možnosti s tím cokoli udělat. Na druhou stranu byl schopen sám bez odborné pomoci zbavit se závislosti na pervitinu jen díky tomu, že se rozhodl v důsledku pro něj varující události. Potřebný potenciál pro změnu u Petra tedy existuje.
- Z Petrova hodnocení i úrovně spolupráce s probační úřednicí je zřejmé, že klíčový zdroj jeho problémů je v chybění zázemí a pocitu sounáležitosti, jakéhokoli citového vztahu i smysluplného trávení času. Trest OPP ho svým způsobem vysvobodil z bezbřehé nečinnosti, vytrhl ho z letargie, vyplnil mu alespoň část dne, dal mu nějaký cíl a směr.
- Do budoucna bude důležité, jak Petr bude dál nakládat se svým časem, zda se mu podaří zvítězit nad pocitem vlastní bezmocnosti. Situaci má těžší o to, že mu chybí podpora a povzbuzení. Petr postrádá hlubší citový vztah, ale i obyčejné kamarádké kontakty, touží po tom, někam a k někomu patřit. Záleží na tom, jaký okruh přátel si vytvoří a zda najde nějaký subjektivně důležitý důvod, kvůli kterému by chtěl vyvinout nějaké úsilí.

Kazuistika č. 6

Tomáš, 20 let

neúspěšný trest OPP - přeměna pro nevykonání trestu

Kriminální anamnéza:

1. trestný čin v 16 letech: neoprávněné užívání cizího motorového vozidla podle §249 dost.1tr.z. ve spolupachatelství podle §9 ods.2 tr.z., podmíněné zastavení tr. stíhání na zkušební dobu 1 roku, osvědčen

2. trestný čin v roce 2004: krádež podle §247 odst.1, písm.e tr.z., trest odnětí svobody v trvání 4 měsíců, který byl podmíněně odložen na zkušební dobu 2 let

3. trestný čin v roce 2005: krádež podle §247 odst. 1 písm. a), d) tr.z., ublížení na zdraví podle §224 odst. 1 tr.z., uložen trest OPP 400 hodin + přiměřené omezení zdržet se konzumace návykových látek

Popis aktuálního trestného činu:

Dne X.X.2005 kolem 15:15 hod. v objektu Městského hřbitova v Kolíně V., obv. vytrhl z ruky kabelku K.B., nar. X.X.1937, v níž měla osobní věci a finanční částku 300,-Kč, čímž jí způsobil celkovou škodu ve výši 1.164,-Kč, přičemž při tomto útoku jmenovaná upadla a utrpěla těžké zranění: zlomeninu krčku pravé pažní kosti a zlomeninu dolního raménka stydké kosti vpravo s léčením do X.X.2005 a následnou rehabilitací. Omezení v obvyklém způsobu života trvalo nejméně šest týdnů.

Následujícího dne X.X.2005 kolem 10:00hod. v blízkosti městského hřbitova v Kolíně V. vytrhl z ruky nákupní tašku A.K., nar. X.X.1920, v níž měla osobní věci a finanční částku 380,-Kč, čímž jí způsobil celkovou škodu ve výši 454,-Kč přičemž po tomto útoku jmenovaná upadla a utrpěla těžké zranění: otevřenou zlomeninu obou kostí dolního konce předloktí vpravo s léčením do X.X.2005. Omezení v obvyklém způsobu života trvalo po dobu šesti týdnů.

Spolupráce s PMS v rámci uloženého trestu:

- Tomáš je sociálně zdatný, snaží se působit dobrým dojmem, je si vědom toho, že je pohledný a dokáže toho využívat. Dobře komunikuje a umí jednat na úřadech, vystupuje důvěryhodně. Zvládá i manipulaci a „hru na city“ (získává nenárokovou sociální dávku s odvoláním na nutnost hrazení způsobené škody trestným činem, získává dlouhodobou pracovní neschopnost, která ho zbavuje povinnosti plnit trest OPP, umně formuluje omluvné dopisy poškozeným).
- Tomáš dbá na to, aby formálně plnil soudem uložená pravidla beze zbytku, tzn. docházka na konzultace, dokladování důležitých skutečností (evidence na úřadu práce, doklad o pracovní neschopnosti apod.), ale fakticky se jedná z jeho strany o alibismus. Odmítá na sobě pracovat a problémy spatřuje jen ve vnějším světě mimo sebe. Po ukončení pracovní neschopnosti výkon trestu OPP nenastoupil a ani v prodloužené lhůtě trest nevykonal, což vedlo k jeho přeměně v trest nepodmíněný.

Rodinná anamnéza:

matka - 44 let, střední ekonomická škola, administrativní pracovnice, netrestána

otec - 46 let, SOU strojní, mistr výroby, netrestán

- Tomáš pochází z úplné rodiny, pro oba rodiče jde o 1. manželství
- je starší ze dvou synů. Jak sám říká, rodiči byl až do puberty preferován. S nárůstem výchovných a kázeňských problémů postupně výsadní postavení přebíral o dva roky mladší bratr. Tomáš to vnímá jako křivdu, podle svých slov nyní již o přízeň rodičů nebojuje. Prezentuje to tak, že o rodiče nestojí. Je zklamaný především z postoje matky. Má pocit, že nad ním zlomila hůl poté, kdy se rozhodl předčasně ukončit protitoxikomanickou léčbu a vrátil se k užívání pervitinu. Matka mu křivdí, neustále ho podezírá, ničím se jí nezavděčí. Tomáš se doma s ničím

nesvěřuje, snaží se vyhýbat společným kontaktům. Doma pobývá minimálně, nebo v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání. Uzavírá se před rodiči, komunikuje s nimi minimálně. Snahu z jejich strany o dodržování pravidel (placení nájmu, omezení pozdních návratů, apod.) vnímá jako obtěžující, neodůvodněnou a nepříjemnou.

- Zázemí nachází podle svých slov u prarodičů, občas k nim utíká při konfliktech s rodiči. Prarodiče ho vždy přijmou, na nic se nevyptávají, nic po něm nechtějí. Prakticky je však využívá, prarodiče se mu bojí cokoli vytknout, vyhýbají se otevřenému střetu s vnukem, poskytují mu za zády rodičů finanční prostředky, za které si Tomáš obstarává drogy.
- Tomáš udržuje současně víc povrchních partnerských vztahů, čímž se nijak netají. Ve vztazích má zjevně převahu („zachovávám si citovou nezávislost“). Na partnerkách oceňuje především jejich vzhled a sexuální přitažlivost. Na vztazích s nimi mu nezáleží. Hezká slečna mu dotváří image mezi kamarády a zvyšuje jeho sebevědomí. Vázat se v žádném případě nechce.

Vzdělání:

- Tomáš na základní škole neměl žádné kázeňské ani prospěchové problémy, naopak měl dobré známky, nepotřeboval se učit, učení mu šlo samo.
- Problémy nastaly na střední průmyslové škole, odkud byl nucen v prvním ročníku odejít, když začal experimentovat s drogami (marihuana, pervitin).
- Přestoupil na učební obor strojní zámečnický, který nedokončil. V souvislosti s užíváním drog byl vyloučen pro časté absence a nevyužil šance, kterou mu učiliště poskytlo při podmíněném vyloučení.
- Učiliště ho nebavilo, neučil se, samotné učivo mu přišlo otažitě od běžné praxe a nepoužitelné. Měl konflikty

s učiteli, nechtěl se přetvařovat, nepovažoval je za autoritu. Vzdělání pro něho není důležité, peníze se dají vydělat jinak.

Zaměstnání:

- Zaměstnán nikdy nebyl, od vyloučení z učiliště je veden na úřadu práce, pobírá sociální dávky.
- Podle svých slov pracuje příležitostně bez pracovní smlouvy jako výpomoc na stavbách u kamarádů, kteří mají živnostenský list.

Drogová anamnéza:

- Tomáš v 16 letech začal experimentovat nejdříve s marihuanou, později šňupal 1*týdně pervitin, asi po roce přešel na intravenózní aplikaci cca 0,5g/den
- snahy rodičů o léčbu Tomášovy závislosti zatím krachují na jeho nemotivovanosti. Odmítá připustit, že je na pervitinu závislý.
- Tomáš důvod, proč začal s drogami, dosud nedokáže nebo nechce pojmenovat. Sám říká, že drogy chtěl pouze vyzkoušet, hlubší rozhovor o motivaci k braní drog odmítá, neboť v užívání drog nevidí problém. Necítí se na nich být závislý, může kdykoli přestat.

Sebepojetí:

- Tomášova výpověď i sebe prezentace je plná rozporuplných vyjádření, což odráží jeho skutečnou zmatenost a bezradnost ze sebe sama. Zmítá se mezi touhou získat zpět rodičovskou pozornost a snahou osamostatnit se a vymanit se z jejich vlivu. Tomáš byl zvyklý být úspěšný (doma, ve škole, ve sportu), aniž by proto musel vynaložit větší úsilí. Najednou na střední škole přestával mít prominentní postavení a ztrácel jej i doma. Přestalo se mu dařit vše tak lehce, bez vynaložení většího úsilí.

- Tomáš sám sebe hodnotí jako flegmatika, lajdáka a společenského tvora. Nejvíc si váží svobody, volnosti, možnosti jednat podle vlastního uvážení, bez ohledu na konvence. Tyto hodnoty jsou v zajímavém rozporu s tím, kam svým chováním směřuje (trest odnětí svobody). Vnímání svobody je relativní, Tomáš se sice prezentuje jako člověk nesvázaný konvencemi a „maloměšťáctvím“, ale jeho svoboda, kdy se ocitá bez finančních prostředků, na útěku před povinnostmi i před světem je diskutabilní.
- Své úspěchy spojuje především s fotbalem. Od dětství se mu věnoval, hrál v klubu, ve kterém dělal jeho otec trenéra. Fotbal ho vždy bavil, dosahoval dobrých výsledků. S tím, jak narůstaly jeho excesy spojené s užíváním drog, přestával docházet na tréninky i výkonnostně šel dolů. Přestával si rozumět se spoluhráči, navazoval kontakty s kamarády, kteří stejně jako on experimentovali s drogami a volný čas začal trávit s nimi na ulici.

Postoj k trestnému činu:

- Tomáš se trestné činnosti dopouštěl, aby získal finanční prostředky, které potřeboval na obstarání drog. Nejdříve šlo o drobné krádeže, na které se nepřišlo, což v něm posílilo pocit neohroženosti, nepostižitelnosti a beztrestnosti.
- Nápad na získání peněz oloupením starších žen na hřbitově dostal, když byl na pohřbu svého kamaráda, který zemřel na předávkování drogami. Všiml si, kolik je na hřbitově osamělých stařenek, které se evidentně nedokáží ubránit překvapivému vytržení kabelky. Původně byl přesvědčen, že ho kamarádův pohřeb donutí s užíváním drog přestat, nakonec se zážitek z pohřbu stal inspirací pro trestný čin.
- Tomáš spáchání trestného činu nepopírá. Podle výpovědi Tomáše byl po zadržení šokován vlastním chováním, kdy jednal pod vlivem drog. To dokládá tím, že bezprostředně

po loupežném přepadení měl snahu omluvit se poškozeným, napsal omluvné dopisy, které působily upřímně, byly citlivě formulované a osobní. Tím však jeho snaha skončila. S odstupem času omluvné dopisy vypovídají spíš o jeho schopnosti jednat účelově ve vlastní prospěch, než o skutečné lítosti nad spáchaným činem. Jeho předchozí sdělení, kdy se sám zmiňoval o tom, že již na pohřbu kamaráda ho tato myšlenka napadla, vyvrací že by jednal impulzivně bez předchozí úvahy a pod vlivem drog, jak to prezentuje.

- Postupem času se potvrdilo, že Tomáš byl motivován především snahou zmírnit následný trest a obavami před uložením nepodmíněného trestu. Vynesením rozsudku jeho ochota vyrovnat se s poškozenými skončila. Písemná omluva ho nic nestála, ke skutečnému finančnímu odškodnění nedošlo, přestože se mu podařilo získat nenárokovou sociální dávku právě s odůvodněním, že pokud neuhradí způsobenou škodu, hrozí mu vězení.
- Tomáš závažnost trestného činu s postupujícím časem a z úlevy z uloženého trestu bagatelizuje. Nemá pocit, že by tím někomu ublížil, poškozené se ze svých zranění vyléčily bez následků. O psychických prožitcích poškozených není ochoten diskutovat, připouští je jen velmi povrchně. Další omluvou je, že chtěl získat finanční prostředky, aby uhradil své dluhy.

Postoj k trestu:

- Tomáš očekával po spáchání posledního trestného činu uložení nepodmíněného trestu, trest OPP mu v podstatě pomohl ve svých očích snížit závažnost trestného činu, kterou on sám původně bezprostředně po dopadení vnímal jako vysokou. Subjektivně pocitovaný mírný trest v něm utvrdil dosavadní zkušenost, že mu vše nakonec projde bez větších následků.

- Po uložení trestu OPP mu otrnulo. Trest OPP jako bezvýznamný postih neakceptoval a jeho výkon podcenil s očekáváním, že mu nevykonaný trest opět nějak projde. O to se také snažil získáním dlouhodobé pracovní neschopnosti. Na konzultacích připustil, že při přeměně trestu na trest odnětí svobody jde opět o minimální sankci. Hrozící měsíce ve vězení bere spíš jako zkušenost, je zvědavý, jak to ve vězení vypadá. Svým postojem vzbuzuje pocit, že žádný trest pro něho není dostatečný. Pobytem ve vězení chce potrestat a potrápít rodiče, kteří to těžce prožívají, budou se za něho stydět. Svými problémy se mu daří připoutat opět jejich pozornost a zájem, kterou mu bratr přebral. Lze v tom spatřovat v podstatě sebezničující tendence.

Motivace ke změně:

- Na své problémy (drogy, trestní stíhání, pohledávky) se Tomáš dívá s nadhledem, odosobněně, jako by se ho netýkaly: „oni si s tím rodiče nějak poradí“. Rodiče ze strachu, aby syn nešel do vězení, za něho hradí náklady trestního řízení, advokáta, náhradu škody i půjčky, které má u kamarádů. Otec se přes Tomášův odpor a vzdor snaží zorientovat v problémech syna. Je v kontaktu s probační pracovníci, s protidrogovou koordinátorkou i s K-centrem. Snaží se syna přimět k plnění povinností, což se mu ale nedaří. Naopak, Tomáš to vnímá jako zasahování do své samostatnosti, svobody a do svých osobních záležitostí. O ničí pomoc nestojí, sám nic z toho za problémy nepovažuje. Problém naopak vidí v chování rodičů a jejich požadavcích. Odmítá jakoukoli odpovědnost, chce se bavit. Současný způsob života mu vyhovuje.
- Tomáš necítí odpovědnost za své činy, protože ji za něho přebírají rodiče a ještě nikdy nepocítil veškeré důsledky svého jednání. Rodiče je svou snahou neustále odvrací a zmírňují. Tomáš snahu rodičů označuje za jejich slabost:

neustále mu vyhrožují vyhozením z domova, ale nikdy to skutečně neudělají. Jejich výhrůžky už nebere vážně. Je si jist, že přes neustálé konflikty a hádky s rodiči za něho jeho problémy a dluhy nakonec vyřeší. Spoléhá na to a baví se tím. Hraje si s rodiči, manipuluje jimi, prarodiči i okolím. Zkouší, kam až jsou ochotni se jím nechat zatáhnout, nepřestává je provokovat.

- V kontaktu s probační úřednicí hovoří o svém zájmu uhradit dluhy, zároveň má mnoho „objektivních“ důvodů, proč svým závazkům nemůže dostát: oficiální pracovní poměr mu dluhy nevyřeší, dává proto přednost práci „na černo“ a zároveň pobírá sociální dávky, což mu poskytuje větší příjem, než který by si mohl zajistit v zaměstnání. Navíc pro něho se záznamy v rejstříku a povinností vykonávat trest OPP ani běžný pracovní poměr není možný, nemohl by to časově zvládat. Ke splácení pohledávek však nepřistoupil a trest OPP nevykonal.

4.7. Vyhodnocení, výsledky a jejich interpretace

Při vyhodnocování výsledků kazuistické studie jsme postupovali podle předem zvoleného schématu ve třech kategoriích:

- sebepojetí,
- postoj k trestnému činu a trestu,
- motivace ke změně.

Tyto kategorie jsme ještě dále rozčlenili na několik dalších bodů:

➤ V oblasti **sebepojetí** jsme si všímali:

- do jaké míry byli klienti schopni adekvátního sebezposouzení a kritického náhledu na sebe sama
- jaké hodnocení se klientům obou skupin dostávalo a dostává od rodičů, a do jaké míry toto hodnocení vnímají jako důležité
- jak klienti hodnotí své rodiče a vztah k nim
- stylu výchovného vedení, výše požadavků, které na ně byly kladeny v dětství a důslednost, s jakou bylo vyžadováno jejich plnění
- vnímané osobní účinnosti, tj. odhadu vlastní kompetence pro dosažení vytýčeného cíle
- hodnotové orientace

➤ **Postoj k trestnému činu** zahrnoval:

- existenci či neexistenci pocitu viny ze spáchaného trestného činu
- zda a případně jaké obranné mechanismy se u klienta vyvinuly pro zmírnění pocitu vlastní viny
- snaha o nápravu následků trestného činu

- modalita prožívání spojeného s trestným činem
 - reakce blízkého okolí klienta na trestný čin
- U **postoje k trestu** nás zajímalo:
- subjektivní vnímání přiměřenosti a spravedlnosti uloženého trestu
 - okolnosti, které hrály roli při rozhodování, zda vykonat či nevykonat uložený trest
 - vnímané překážky při samotném výkonu trestu a schopnost jejich překonání
 - ztráty, které by klient pocítil v případě přeměny trestu v trest odnětí svobody
- U **motivace ke změně** jsme porovnávali:
- míru spokojenosti se sebou samým a se svým životem
 - cíle a snahu něco ve svém životě změnit
 - schopnost učinit k tomu konkrétní kroky
 - stádium rozhodování na cestě k dosažení změny

Postupně jsme srovnávali skupiny úspěšných a neúspěšných klientů v daných kategoriích a sledovali, zda se v konkrétních údajích vyskytnou charakteristiky, kterými by se obě skupiny vzájemně odlišovaly. Zaměřili jsme se na odhalení specifických rozdílů, zaznamenávali jsme ty podobné nebo sobě blízké údaje, které se shodně objevovaly ve skupině úspěšných klientů, zatímco u klientů neúspěšných byly protikladné. Všimli jsme si diferencí mezi skupinami, ale i těch charakteristik, které spojovaly všechny klienty bez rozdílu úspěšnosti. Podrobněji interpretujeme pouze ta zjištění, která v uvedených oblastech přinesla zajímavé poznatky.

Ve zpracovaných kasuistikách se neobjevil ani jeden případ klienta, který by byl ve všech sledovaných oblastech bez jakéhokoli deficitu. V každém jednotlivém případě úspěšného i neúspěšného trestu hrál zásadní roli jiný rizikový faktor. Došli jsme ke zjištění, že ani úspěšní klienti nejsou prosti závažných rizik, ať už riziko pramení z:

- 1) nízké motivace ke změně (kasuistika č.1)
- 2) absence kritického náhledu na příčinu trestného činu a neochota se tím zabývat (kasuistika č.3), nebo
- 3) pocitu neschopnosti převzít život do svých rukou (kasuistika č.5)

Tato rizika se u vybraných úspěšných klientů nenaplnila, což však neznamená, že se nemohou projevit později a zavdat příčinu k recidivě někdy v budoucnu.

➤ Při vedení rozhovorů se ukázalo být téma vlastního **sebepojetí** a sebehodnocení pro dotazované nejobtížnější. Na otázky týkající se osobních vlastností podmíněné sebereflexí, klienti odpovídali většinou s nechutí, stručně, bez hlubší úvahy, se snahou vyhnout se výpovědi. Neochota zamyslet se nad sebou samým mohla pramenit jednak z výzkumné situace i z nedostatečné obratnosti tazatele. Může však také vypovídat o obecně nízké ochotě odsouzených zabývat se sebou samým, neochotě zpětně hodnotit své chování a jeho důsledky i neobvyklostí takové otázky, kdy vědomý náhled na sebe sama chybí, čímž chybí i zpětná vazba a následná korekce vlastního chování. Výpovědi, které o sobě klienti podávali, byly často povrchní, hodnocení sebe sama a svého života se klienti snažili vyhnout vyjádřením spokojenosti se sebou samým a bez potřeby cokoli měnit, zlepšovat, či něčeho dosáhnout.

Kazuistiky názorně demonstrují, že na vytváření vztahu k normám, akceptaci pravidel a povinností a přístupu k jejich plnění má zásadní vliv styl výchovného vedení v dětství. V obou porovnávaných skupinách kazuistik se opakoval vzorec volné, benevolentní, lhostejné či naopak nadměrně ochranné, protekcionistické výchovy, jejichž společným aspektem byla absence pevně stanovených hranic akceptovatelného a již neakceptovatelného chování. Pokud se rodiče k uchýlili trestům, jednalo se o plané výhrůžky, kdy rodiče nedohlédli na jejich dodržení, nevyžadovali jejich plnění, čímž zrelativizovali jejich platnost a závaznost. Tuto zkušenost s tresty si klienti odnesli do dospělosti, kdy doufají ve stejnou beztrestnost, protože nezískali pocit z neodvratitelnosti trestu a nutnosti převzetí odpovědnosti za vlastní jednání.

Úspěšní a neúspěšní klienti se liší v tom, do jaké míry jim záleží na hodnocení rodičů a na zpětném získání jejich důvěry, s jakou naléhavostí prožívají zklamání rodičů. Neúspěšní klienti jsou lhostejní k hodnocení rodičů a nezávislí na jejich názoru.

Na základě teoretických poznatků uvedených v subkapitole 3.2. bychom mohli očekávat, že klienti s nízkým pocitem vlastní účinnosti zaujmou laxnější přístup k výkonu trestu, budou méně schopni čelit překážkám při výkonu trestu a účinně je překonat. V našem souboru se však tento obecně přijímaný poznatek (zřejmě v důsledku nízkého počtu zpracovaných případů) nepotvrdil: v kazuistice č.5 Petr sám o sobě pochybuje, není si jist svými schopnostmi, podceňuje vlastní možnosti postavit se problémům čelem, a přesto se k uloženému trestu postavil odpovědně, vzal ho do svých rukou a trest řádně vykonal.

Zajímavé zjištění přineslo vyhodnocení koláčů radosti a starosti. Výsledné koláče obou skupin odsouzených se od sebe

liší především počtem toho, co jim přináší radost. U neúspěšných klientů jsou koláče radosti chudé, obsahují maximálně dvě až tři výseče, což mimo jiné vypovídá o nedostatečně stabilním osobním zázemí. Z toho pramení riziko v případě, že jedna z uvedených oblastí selže. Při vypadnutí i jen jediného bodu se klientovi může zhroutit svět, nastane dezorganizace jeho života. Klient ztratí oporu, která v jeho případě vzhledem k nedostatku saturace ostatních hodnot, bude obtížně nahraditelná. Ocitne se bez smyslu a důvodu pro nějaké snažení. Zároveň v případě nevykonání trestu OPP, spáchání dalšího trestného činu a následného trestu odnětí svobody je méně toho, co by mohl ztratit. V důsledku toho má slabší zábrany dopustit se trestného činu a menší motivaci k výkonu trestu na svobodě. Jestliže naopak má ve svém životě velké hodnoty, na nichž mu záleží, jako lásku ke svým rodičům, ke své rodině, svým dětem, dobrou práci, koníčky, majetek, dobrou pověst atd., má větší zájem alternativní trest vykonat.

➤ Jedinou kategorií, ve které se úspěšní klienti naprosto jednoznačně shodují oproti neúspěšným klientům, je **kategorie postoje k trestnému činu a k uloženému trestu**. Úspěšní klienti odpovědnost a vinu za trestný čin přijali buď beze zbytku nebo alespoň částečně. Samozřejmě i u nich se objevovala snaha omluvit sebe sama a zmírnit míru vlastního zavinění polehčujícími okolnostmi. Neúspěšní klienti trestný čin bagatelizovali, nebo vinu svalovali na oběť trestného činu.

Úspěšní klienti se shodně k trestu OPP vyjadřují jako k trestu přiměřenému, bez pocitu nespravedlnosti. V téže kategorii jsme u neúspěšných klientů zaznamenali nepřijetí trestu a pocit jeho neadekvátnosti, což nakonec vedlo k jeho nevykonání. Jak se ukázalo, negativní vliv má nejen pocitování trestu jako příliš přísného, ale i jeho mírnost. Subjektivní

vnímání banálnosti trestu v případě Tomáše mu paradoxně pomohlo ke zmenšení pocitu závažnosti trestného činu a potvrdilo jeho pocit nepotrestatelnosti. Zjištěný poznatek ukazuje na opodstatněnost zjišťování stanoviska pachatele k trestu ještě před jeho uložením, což by skutečně mohlo přispět ke snížení počtu nevykonaných trestů. Rizika, která napomůže odkrýt analýza ostatních oblastí, mohou být účinně ošetřena či snížena v průběhu výkonu trestu cílenou intervencí probačního pracovníka, což by mohlo zvýšit pravděpodobnost splnění druhé podmínky trestu OPP, tedy vedení řádného života.

Na důležitý fakt nás upozornil případ Pavla, který ukazuje, že akceptace trestu a jeho bezproblémový výkon nelze automaticky považovat za důkaz resocializace pachatele a nelze jej ztotožňovat s jeho nápravou. Pavel trest OPP přijal jako odpovídající, s jeho výkonem započal a odpracoval jeho značnou část. Existovala reálná šance, že jej řádně dokončí. K přeměně trestu v trest odnětí svobody však nakonec vedla skutečnost, že se Pavel v roční lhůtě dopustil dalšího trestného činu. U Pavla příčina neúspěšnosti trestu pramenila z bagatelizace závažnosti trestného činu. Z uvedeného vyplývá nutnost odlišit úspěšný výkon trestu OPP jako fyzické odpracování trestu a jeho další podmínku tj. vedení řádného života. Musíme tedy respektovat rozdíl v posouzení predikce nápravy odsouzeného od posouzení predikce faktického odpracování trestu OPP.

Zajímavé zjištění přineslo srovnání obou skupin v zachycení důležitých událostí na ose života. Ve skupině neúspěšných klientů se trestný čin ani následně uložený trest (nejednalo-li se o trest odnětí svobody) jako významná životní událost neobjevil. Naproti tomu úspěšní klienti trest do čáry života zaznamenali. Zarážející je fakt, že se na ose života neobjevil jako důležitá událost samotný akt spáchání trestného

činu, ale až uplatněná sankce za porušení norem a to pouze u úspěšných klientů. Klienti tedy jako pro sebe zásadní nepocitují překročení norem, ale zasahuje je významně až vnější trest a to jen v případě, že pro odsouzeného uložený trest znamená citelnou újmu či ohrožující zásah do jejich života a osobní integrity. U neúspěšných klientů se trest jako důležitá životní událost objevil jen v případě uložení nepodmíněného trestu.

Z kaustik vyplývá, že i úspěšní klienti se omezují výhradně na splnění výslovně daných povinností stanovených rozsudkem, nad rámec uložených povinností. V žádném případě odsouzený neprojevil snahu následky trestného činu odčinit ve směru k poškozenému formou upřímné neúčelové omluvy nebo finančním vyrovnáním. Klienti buď zpochybňují již samotnou opodstatněnost takové omluvy, nebo se kontaktu s poškozeným obávají a vyhýbají se mu z neschopnosti postavit se čelem člověku, kterému ublížili. Trestný čin tak pro pachatele zůstává v neosobní rovině, kdy se do konfrontace se skutečnými následky svého jednání nedostane.

➤ **Motivace ke změně** byla u obou porovnávaných skupin klientů minimální. Ani úspěšní klienti nebyli ochotni a připraveni učinit konkrétní kroky ke změně ve smyslu ochoty cílevědomě na sobě pracovat tak, aby bylo dosaženo snížení rizik kriminálního chování. Ani klienti, kteří si přiznali a odkryli podstatný důvod svého kriminálního chování, nebyli ochotni v tomto směru vynaložit větší úsilí. Zavírají oči před hrozícím rizikem a bez přiměřených důvodů spoléhají na to, že je trest dostatečně poučil a riziko recidivy jim nehrozí. Klienti na sebe kladou minimální požadavky a nároky. Nízké ambice si nesou, jak vyplynulo z předchozích zjištění, povětšinou z dětství, kdy od nich rodiče neočekávali velké výsledky. Pokud mají cíle, jsou

nejasné, vzdálené, bez konkretizace, jakým způsobem by jich mohli dosáhnout. Absence krátkodobých, uskutečnitelných a reálně dosažitelných cílů se výrazněji projevuje ve skupině neúspěšných klientů.

Vzhledem k velmi nízkému počtu zkoumaných případů samozřejmě z porovnání kasuistik nevyplynuly jednoznačné ukazatele, které by indikovaly úspěšný výkon trestu. Získané výsledky neodkryly ani obecnou příčinu, či příčiny neúspěšného trestu. Přesto se podařilo ve zkoumaných oblastech dojít k dílčím závěrům, které jsme podrobněji zpracovali a mohou v budoucnu posloužit jako podklad pro rozsáhlejší výzkum dané problematiky.

Z Á V Ě R

Diplomová práce si kladla za cíl identifikovat a popsat některé psychosociální determinanty, které mohou mít vliv na úspěšný resp. neúspěšný výkon alternativního trestu obecně prospěšných prací. Vycházeli jsme z teoretického zpracování psychologických a forezních aspektů trestu. Upozornili jsme na předpoklady účinnosti trestu, které se odvíjejí na jedné straně od kvality penitenciární péče, na druhé straně od konkrétního jedince, jeho osobnostní struktury, míry jeho sociální, emoční, či intelektové narušenosti.

Psychosociální indikátory úspěšnosti trestu jsme se pokusili odkrýt prostřednictvím kazuistické studie, kdy jsme porovnávali charakteristiky třech úspěšných a třech neúspěšných odsouzených v kategoriích, kterých se obvykle užívá pro posouzení predikce nápravy pachatele (Netík, 1994): 1) sebepojetí, 2) postoj k trestnému činu a k trestu, 3) motivace odsouzeného ke změně. Pro získání dat jsme užili semistrukturovaného interview, koláče radosti, koláče starosti a osy života.

Mezi skupinou úspěšných a skupinou neúspěšných klientů se objevily se následující rozdíly:

Úspěšní a neúspěšní klienti se liší v tom, do jaké míry jim záleží na hodnocení rodičů a na zpětném získání jejich důvěry, s jakou naléhavostí prožívají zklamání rodičů. Neúspěšní klienti jsou lhostejní k hodnocení rodičů a nezávislí na jejich názoru.

Úspěšní klienti se oproti neúspěšným klientům opírají o širší soubor životních hodnot, na kterých jim záleží. Neúspěšní klienti mají v důsledku minima životních hodnot slabší zábrany

dopustit se trestného činu a menší motivaci k výkonu trestu na svobodě.

V našem souboru se nepotvrdil (zřejmě v důsledku nízkého počtu zpracovaných případů) obecně přijímaný poznatek o nižší úspěšnosti lidí s nízkým pocitem osobní účinnosti.

Kategorií, ve které se úspěšní klienti jednoznačně shodují oproti neúspěšným klientům, je kategorie postoje k trestnému činu a k uloženému trestu. Úspěšní klienti přijali odpovědnost a vinu za trestný čin, zatímco neúspěšní klienti trestný čin bagatelizovali, nebo vinu svalovali na oběť trestného činu. Úspěšní klienti se shodně k trestu OPP vyjadřují jako k trestu přiměřenému, bez pocitu nespravedlnosti. V téže kategorii jsme u neúspěšných klientů zaznamenali nepřijetí trestu a pocit jeho neadekvátnosti, což nakonec vedlo k jeho nevykonání.

Vyhodnocení kasuistické studie upozornilo na nutnost rozlišení aktivního výkonu trestu OPP (tj. predikce úspěšného odpracování trestu) a splnění podmínky vedení řádného života (predikce nápravy pachatele). Pro predikci odpracování trestu se ukázal jako důležitý indikátor samotný postoj odsouzeného k uloženému trestu. Výsledky našich zjištění naznačují, že toto kritérium můžeme považovat za základní filtr pachatelů, samozřejmě s vědomím toho, že kladné stanovisko nevylučuje recidivu pachatele, ale vypovídá pouze o jeho potenciální připravenosti trest OPP vykonat. Na splnění druhé podmínky alternativního trestu, tedy vedení řádného života, je možné následně pracovat v rámci uloženého trestu na základě podchycení rizikových oblastí. Můžeme konstatovat, že důkladná analýza ostatních zkoumaných charakteristik významně přispívá k dotvoření celkového obrazu o osobě odsouzeného a poskytuje užitečný podklad pro vyhledávání existujících rizik a další psychosociální intervenci s klientem v rámci uloženého trestu.

Jsme si vědomi, že zobecnitelnost závěrů kazuistické studie je limitovaná nízkým počtem zpracovaných případů a že bude nutné naše zjištění potvrdit, či upravit na základě rozsáhlejšího výzkumu. Přesto považujeme výsledek této práce za užitečný podklad pro podrobnější šetření.

Literatura

Balaščíková, V.: Aspekty sebepojetí jako determinanty výběru strategií zvládnání u adolescentů, *Čs. psychologie*, 48, 2004, s. 410-415

Balcar, K.: Dotazník příčinné orientace I., *Čs. psychologie*, 40, 1996, s. 28-38

Bandura, A.: Self-efficacy: toward a unifying theory of behavior change. *Psychological Review*, 84, 1977, s. 191-215

Bandura, A., Walters, R.H.: *Social learning and personality development*, 1965

Baumeister, R.F., Boden, J.M.: Aggression and the self: high self-esteem, low self-control, and ego threat. In R.G. Geen, E. Donnerstein (eds) *Human Aggression: Theories, Research and Implications for Social Policy*. San Diego, Cal: Academic Press 1998

Blatný, M., Osecká, L., Macek, P.: Sebepojetí v současné kognitivní a sociální psychologii, *Čs. psychologie*, 37, 1993, s. 444-454

Čepelák, J.: *Penitenciární psychologie I.*, Vysoká škola SNB, Praha, 1982

Černíková, V., Makariusová, V.: *Sociální ochrana*, Policejní akademie ČR, Praha, 1996

Čírtková, L.: *Kriminální psychologie*, Eurounion, Praha, 1998

Doubravová, D., Ouředíčková, L., Štern, P.: *Příručka pro probaci a mediaci*, SPJ-Institut pro probaci a mediaci, Praha, 2001

Hirschi, T.: *Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press, 1969

Heretik, H.: Základy forenzní psychologie, SPN, Bratislava, 1993

Kotásková, J.: Teorie sociálně-kognitivního vývoje a metoda morálního usuzování v problematice osobnosti, Čs. psychologie, 4/5, 1982, s. 374-379

Kohlberg, L.: Moral stages and moralization: The cognitive developmental approach, In Lickona T.: Moral development and behavior, New York, 1976

Mádrová, E.: Zkuste být dítětem, Portál, Praha, 1998

Marešová, A.; Válková, J.: K problematice alternativních trestů, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994

Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál, Praha, 1998

McGuire, J.: Kognitivně-behaviorální přístupy, Úvod do teorie a výzkumu, University of Liverpool, Whelan Building, Liverpool, 2000

McGuire, J., Priestley, P.: Offending Behaviour: Skills and Stratagems for Going Straight. Batsford, London, 1985

Mezník, J. a kol.: Základy penologie, Vydavatelství Masarykovy univerzity, Brno, 1995

Miller, W., R., Rollnick, S.: Motivační rozhovory, příprava lidí ke změně závislého chování, Sdružení SCAN, Tišnov, 2004

Miovský, M.: Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu, Grada, Praha, 2006

Miovský, M., Čermák, I., Chrz, V.: Kvalitativní přístup metody ve vědách o člověku IV. Vybrané aspekty teorie a praxe. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc, 2005

- Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie. Academia, Praha, 1998
- Nakonečný, M.: Lexikon psychologie. Vodnář, Praha, 1995
- Nakonečný, M.: Lidské emoce, Academia, Praha, 2000
- Nakonečný, M.: Motivace lidského chování, Academia, Praha, 1996
- Netík, K., Netíková D.: Psychologie v právu. C.H. Beck, Praha, 1997
- Netík, K., Netíková D.: Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, UK, Praha, 1994
- Papica, J.: Osobnostní proměnné, atribuční analýza a rizikové chování. Čs. psychologie, 1981, 25, 129-143
- Projekty: Hledání nových forem zacházení s pachateli - Příloha časopisu České vězeňství 2/99, Uplatňování resocializačních programů u odsouzených, GOVS ČR, Praha, 1995
- Prochaska, J.O., DiClemente, C.C.: The Transtheoretical Approach: Crossing traditional Boundaries of Therapy. Malabar, Fl: Krieger Publishing Company, 1994
- Rotter, J. B.: Generalized expectation form internal versus external control of reinforcement. Psychological Monographs, 1966, 80, 1-28
- Rozum, J. a kol.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000
- Rozum, J., Kotulan, P., Háková, L.: Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2005
- Slaměník, I., Výrost, J.: Aplikovaná sociální psychologie I., Portál, Praha, 1998
- Slaměník, I., Výrost, J.: Aplikovaná sociální psychologie II., Grada, Praha, 2001

Slaměník, I., Výrost, J.: Sociální psychologie, ISV, Praha, 1997

Svoboda, B.: Motivace pracovní činnosti u mladistvých odsouzených, diplomová práce UK, Praha, 1981

Vůjtěch, J. a kol.: Výkum institutu obecně prospěšných prací, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1988

Tyrlík, M.: Atribuční charakteristiky zdůvodnění morálních dilemat, Čs. psychologie, 45, 2001, 270-280

Zehr, H.: Little Book of Restorative Justice, Good Books, 2002

<http://www.ControlTheoriesinCriminology.htm>/Russell, B. : Control theories of crime, staženo dne 19.12.2005

zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě

zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení, ve znění pozdějších předpisů

Resumé

Diplomová práce si kladla za cíl identifikovat a popsat některé psychosociální determinanty, které mohou mít vliv na úspěšný resp. neúspěšný výkon alternativního trestu obecně prospěšných prací. Vycházeli jsme z teoretického zpracování psychologických a forenzních aspektů trestu. Upozornili jsme na předpoklady účinnosti trestu, která se odvíjí na jedné straně od kvality penitenciární péče, na druhé straně od konkrétního jedince, jeho osobnostní struktury, míry jeho sociální, emoční, či intelektové narušenosti.

Psychosociální indikátory úspěšnosti trestu jsme se pokusili odkrýt prostřednictvím kazuistické studie, kdy jsme porovnávali charakteristiky třech úspěšných a třech neúspěšných odsouzených v kategoriích, kterých se obvykle užívá pro posouzení predikce nápravy pachatele: 1) sebepojetí, 2) postoj k trestnému činu a k trestu, 3) motivace odsouzeného ke změně. Pro získání dat jsme užili semistrukturovaného interview, koláče radosti, koláče starosti a osy života.

Mezi skupinou úspěšných a skupinou neúspěšných klientů se objevily se následující rozdíly:

Úspěšní a neúspěšní klienti se liší v tom, do jaké míry jim záleží na hodnocení rodičů a na zpětném získání jejich důvěry, s jakou naléhavostí prožívají zklamání rodičů. Neúspěšní klienti jsou lhostejní k hodnocení rodičů a nezávislí na jejich názoru.

Úspěšní klienti se oproti neúspěšným klientům opírají o širší soubor životních hodnot, na kterých jim záleží. Neúspěšní klienti mají v důsledku minima životních hodnot slabší zábrany dopustit se trestného činu a menší motivaci k výkonu trestu na svobodě.

V našem souboru se nepotvrdil (zřejmě v důsledku nízkého počtu zpracovaných případů) obecně přijímaný poznatek o nižší úspěšnosti lidí s nízkým pocitem osobní účinnosti.

Kategorií, ve které se úspěšní klienti jednoznačně shodují oproti neúspěšným klientům, je kategorie postoje k trestnému činu a k uloženému trestu. Úspěšní klienti přijali odpovědnost a vinu za trestný čin, zatímco neúspěšní klienti trestný čin bagatelizovali, nebo vinu svalovali na oběť trestného činu. Úspěšní klienti se shodně k trestu OPP vyjadřují jako k trestu přiměřenému, bez pocitu nespravedlnosti. V téže kategorii jsme u neúspěšných klientů zaznamenali nepřijetí trestu a pocit jeho neadekvátnosti, což nakonec vedlo k jeho nevykonání.

Vyhodnocení kasuistické studie upozornilo na nutnost rozlišení aktivního výkonu trestu OPP (tj. predikce úspěšného odpracování trestu) a splnění podmínky vedení řádného života (predikce nápravy pachatele). Pro predikci odpracování trestu se ukázal jako důležitý indikátor samotný postoj odsouzeného k uloženému trestu. Výsledky našich zjištění naznačují, že toto kritérium můžeme považovat za základní filtr pachatelů, samozřejmě s vědomím toho, že kladné stanovisko nevylučuje recidivu pachatele, ale vypovídá pouze o jeho potenciální připravenosti trest OPP vykonat. Na splnění druhé podmínky alternativního trestu, tedy vedení řádného života, je možné následně pracovat v rámci uloženého trestu na základě podchycení rizikových oblastí. Můžeme konstatovat, že důkladná analýza ostatních zkoumaných charakteristik významně přispívá k dotvoření celkového obrazu o osobě odsouzeného a poskytuje užitečný podklad pro vyhledávání existujících rizik a další psychosociální intervenci s klientem v rámci uloženého trestu.

Jsme si vědomi, že zobecnitelnost závěrů kasuistické studie je limitovaná nízkým počtem zpracovaných případů a že

bude nutné naše zjištění potvrdit, či upravit na základě rozsáhlejšího výzkumu. Přesto považujeme výsledek této práce za užitečný podklad pro podrobnější šetření.

Abstract

This is a borderline work which stands with its subject between psychology, social work and law. The aim of the thesis is to identify and describe some psychosocial determinants, which may influence successful or unsuccessful fulfilling of alternative correction of generally useful work. We have based on theoretical processing of psychological and forensic aspects of the correction. We have called attention to the presumption of its effectiveness, which is based on one side on the quality of penitential work, on the other side on the certain individual, his personal structure, the level of his social, emotional or intellectual disruption.

We have tried to reveal the reasons of low efficiency of the correction of the offender with the means of a casuistic study. We have contrasted characteristics of three successful and three unsuccessful convicts in categories which are usually used for examination of prediction of correction of the offender: self-fulfillment, attitude to the delict and to the correction and motivation of the convict to the change. For gaining the data we have used a semi-structured interview, the cake of happiness and worries, and the centre line of life.

There appeared following differences between the group of the successful and unsuccessful clients:

Successful and unsuccessful clients differ in to which level they depend on the evaluation of their parents and

backward acquisition of their confidence; with what earnestness they experience their parents' disappointment. Unsuccessful clients are indifferent to their parents' assessment and independent from their opinion.

Successful clients opposite to unsuccessful clients have a wider set of life values, which matter to them. The unsuccessful clients have in consequence minimum life values a weaker rapt to commit a crime and less motivation to perform imprisonment.

We cannot confirm (probably as a consequence of the low number of chosen cases) a generally accepted piece of knowledge about a lower successfulness of the people who have a lower feeling of personal effectiveness.

The category, where the successful clients are definitely consistent opposite to those unsuccessful ones, is the category of the attitude to the criminal deed and to the obliged punishment. The successful clients accepted the responsibility and guilt for the criminal deed, while the unsuccessful clients distracted from the criminal deed or put in the wrong on the victim of the criminal deed. The successful clients expressed their opinion of a proportional punishment for the criminal deed, without any feeling of injustice. We have marked a decline and a feeling of its inadequacy with the unsuccessful clients in the same category, which finally lead to not doing their term.

The evaluation of the casuistic study drew the attention to the necessity of distinguishing between the active performing of the punishment (prediction of the successful performance of the punishment) and fulfilling the condition of living an ordinary life (the prediction of correction of the offender). The attitude of the offender to the obliged

punishment itself has proven to be the prediction of performing of the punishment. The results of our assignments show that we can regard this criterion as the main filter for offenders, of course with the knowledge that the positive attitude does not exclude the recidivism of the offender but only predicates of his potential readiness to perform the punishment of generally useful work. It is possible to work further on fulfilling the other condition, which means living an ordinary life, on the base of intercepting of risky areas. We can state that extended analysis of other recognized characteristics significantly contributes to finalizing of the total portrait of the offender and offers a useful base for looking for certain risks and another psychosocial intervention with the client within the obliged punishment.

We are aware of the fact that the generalizing of the conclusion of the casuistic study is limited by the low number of chosen cases and that it is necessary to confirm our assignment or to modify it according to some large scale study.